

"Aikuiset senki on päättäny"

Lasten osallisuus päiväkodin arkitoiminnoissa

Osallisuuden voima –projekti

Koivukangas Sari

Sosiaali- ja terveysala

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

KEMI 2013

TIIVISTELMÄ

KEMI-TORNION AMMATTIKORKEAKOULU, Sosiaali- ja terveysala

Koulutusohjelma:	Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyön tekijä(t):	Sari Koivukangas
Opinnäytetyön nimi:	
Sivu(ja) joista liitesivu(ja):	67 (7)
Päiväys:	3.12.2013
Opinnäytetyön ohjaajat:	Sari Leppälä ja Seija Järvi
<p>Opinnäytetyön kuvaus: opinnäytetyöni aiheena on lasten osallisuus päiväkodin arkitoiminnoissa ja työni tavoitteena on saada kuuluviin "lasten ääni", eli tuoda esille lapsen näkökulma osallisuuteen. Pääsevätkö lapset tällä hetkellä vaikuttamaan päiväkodin arjen kulkuun, arkitoimintoihin? Kuunnellaanko lasten toiveita tehdä asioita toisin? Ja mitä he mahdollisesti toivoisivat tehtävän toisin juuri arkitoimintoihin liittyen? Tästä viitekehuksesta asiaa tarkasteltuani tutkimuskysymyksiksi muodostuivat: 1) minkälaiset ovat lasten vaikutusmahdollisuudet vaikuttaa päiväkodin arkitilanteisiin osallisuuden kannalta tarkasteltuna? 2) Mitä parannettavaa lasten mielestä on päiväkodin arkitoiminnoissa? Opinnäytetyöni on osa Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluiden Osallisuuden voima –projektia. Tämän projektin tavoitteena on löytää yhtenäinen varhaiskasvatuksen kulttuuri uuden Oulun alueelle, vuoden 2013 toteutuneiden kuntaliitosten johdosta. Projektin avulla pyritään myös löytämään uusia ratkaisuja uuden varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin kehittämiseen osallisuuden avulla.</p> <p>Teoreettinen ja käsitteellinen kuvaus: opinnäytetyöni teoreettisena viitekehystenä olen käyttänyt varhaiskasvatusta, päivähoitoa, yhteisöllisyyttä ja lasten osallisuutta. Lapsen osallisuutta voi tarkastella siitä näkökulmasta, mitä YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista sanoo. Kyseisessä sopimuksessa sanotaan, että lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa niissä asioissa, jotka koskevat häntä itseään ja ne on myös otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden.</p> <p>Metodologinen esittely: opinnäytetyöni aineiston keräämisessä käytin rinnakkain kahta kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää, teemahaastattelua ja havainnointia. Havainnoin ja haastattelin 5-6 -vuotiaita lapsia yhdestä yhteistyöpäiväkodin lapsiryhmästä. Havainnoinnin suoritin osallistuvana havainnoijana sekä haastattelut yksilöhaastatteluina - molemmat yhteistyöpäiväkodin normaalin arjen lomassa. Laadullisen tutkimusaineiston analysoin käyttäen analysointimenetelminä litterointia, koodausta, teemoittelua ja tyypittelyä.</p> <p>Keskeisimmät tutkimustulokset ja johtopäätökset: opinnäytetyöni tulosten perusteella aikuiset toteuttavat lasten osallisuutta jossain määrin, tiedustellen lasten mielipiteitä joissain päiväkodin arkitoiminnoissa enemmän kuin toisissa. Näin ollen opinnäytetyöni tulokset osoittivat, että lasten osallisuutta voidaan viedä edelleen pidemmälle ja huomioida lasten osallisuus nykyistä paremmin. Tulokset osoittivat myös lasten toivovan joitain toimintatapojen muutoksia päiväkotiarkeensa.</p>	
Asiasanat: päivähoito, varhaiskasvatus, lasten osallisuus, lapsihaastattelu.	

ABSTRACT

KEMI-TORNIO UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, Social Services

Degree programme:	Degree Programme in Social Services
Author(s):	Mrs. Sari Koivukangas
Thesis title:	Childrens participation at day care centre's everyday activities
Pages (of which appendixes):	67 (7)
Date:	3 rd of December 2013
Thesis instructor(s):	Mrs. Sari Leppälä and Mrs. Seija Järvi
<p>Thesis description: the topic of this thesis is the participation of children in everyday activities in the day care centre. The purpose of this thesis is to bring forward the children's aspect in participation. Is it possible for the children to influence the every day activities in the day care centre? Will the children's wishes be heard to do things differently? And is there some everyday activities which children would like to do differently? Taking note of this frame of reference my research questions are: 1) what kind of possibilities do children have to influence the day care centre's everyday activities when taking children's participation into account? 2) what children would improve concerning day care centre's everyday activities? This thesis is part of The power of participation (Osallisuuden voima) – project in the city of Oulu. The purpose of this project is to create a unified culture of early childhood education in Oulu area. The purpose of this project is to find new solutions to develop the local early childhood education through the help of children's participation.</p> <p>Theoretical and conceptual framework: the frame of reference in this thesis is early childhood education, day care of children, community and children's participation. When defining the children's participation it is important to look at the UN's Convention on the Rights of the Child. It said in this Convention that when adults are making decisions that affect children, children have the right to say what they think should happen and have their opinions taken into account. This must be considering to the child's level of maturity.</p> <p>Methodological summary: the research material of this thesis was collected by using two different qualitative research methods - observing and interviewing the children from 5 to 6 years. The observing was done as participating observer and the interviews were conducted by interviewing the children individually. Both of the methods were used during the daily activities of the co-operating day care centre. To analyze the qualitative research material of this thesis I used transcribing, coding, thematising and typecasting.</p> <p>Main results and conclusions: based on the results of the observing and interviews, it can be noticed that the children's participation varies in day care centre's everyday activities. In some everyday activities children's participation is more taken into account by adults than in other activities. The results of my thesis show that the children's participation can be taken much further in day care centre's everyday activities. They also indicate that children do also wish some changes in day care centre's everyday activities.</p>	
<p>Keywords: daycare, early childhood education, participation of a child, interview of a child.</p>	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	3
ABSTRACT	4
SISÄLLYS	5
1 JOHDANTO.....	6
2 VARHAISKASVATUKSEN TEORIATAUSTAA	8
2.1. Varhaiskasvatuksen määrittelyä	8
2.2. Valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta	9
2.3. Varhaiskasvatuksesta osallisuuden näkökulmasta	10
2.4. Aikaisempaa tutkimustietoa lasten osallisuudesta	11
3 NÄKÖKULMIA LASTEN OSALLISUUTEEN	14
3.1. Osallisuuden määrittelyä.....	14
3.2. Lasten osallisuudesta.....	15
3.3. Lapsen osallisuuden ja yhteisöllisyyden yhteydestä.....	20
3.4. Näkökulmia lasten osallisuuden toteuttamiseen.....	21
3.5. Aikuinen lapsen osallisuuden mahdollistajana.....	22
3.6. Osallisuuden hyötyjä	24
4 OPINNÄYTETYÖN METODOLOGINEN KUVAUS	26
4.1. Tutkimustehtävän ja tutkimusmenetelmien esittely.....	26
4.2. Havainnointi ja haastattelu aineistonhankintamenetelminä.....	28
4.3. Lapsen haastatteleminen erityispiirteitä	31
4.4. Aineiston analysointimenetelmistä.....	33
4.5. Opinnäytetyöprosessin kuvaus ja aineiston hankinta	35
4.6. Tutkimusaineiston analysointiprosessi.....	39
4.7. Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus.....	39
5 TULOKSET	41
5.1. Havainnoinnin tulokset	41
5.2. Haastattelujen tulokset.....	43
5.3. Yhteenvedoa tuloksista.....	48
6 POHDINTA	50
LÄHTEET	56
LIITTEET	60

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena on lasten osallisuus päiväkodin arkitoiminnoissa. Aihe työhöni lähti omasta kiinnostuksestani lasten osallistamiseen päiväkodin arkitoiminnoissa, jotka usein ovat hyvin aikuisjohtoisia tilanteita. Työskennellessäni päiväkodissa, olen huomannut, että päiväkotimaailma on monilta osin vielä kovin aikuispainotteista, vaikka muutosta onkin pikkuhiljaa tapahtumassa. Työni ohessa olen usein miettinyt, oliko sanomani kielto tai kielteinen vastaus todellakin tarpeen? Voisiko sittenkin antaa lapselle itselleen vastuun päättää asioistaan? Monet siirtymä- ja ristiriitatilanteet voisivat olla yksinkertaisemmin ratkaistavissa, jos lapset saisivat osaltaan vaikuttaa asiaan. Tämä puolestaan saattaisi vaikuttaa positiivisesti arkitilanteiden sujuvuuteen ja keventää päiväkodissa työskentelevien aikuisten työtä. Oman kokemukseni mukaan lapset ovat seesteisempiä ja yhteistyökykyisempiä kun huomaavat, että aikuinen aidosti kuuntelee heitä ja arvostaa heidän mielipiteitään.

Perehtyessäni lasten osallisuuteen, huomasin, että lasten osallisuudesta päiväkotien toiminnan suunnittelussa on tehty useampiakin opinnäytetöitä, joiden kautta ilmeni, että lasten mielipiteitä kuunnellaan jo jonkin verran nimenomaan päiväkotien toiminnan suunnittelussa. Itseäni kuitenkin kiinnostaa lapsen asema päiväkodin arjessa, ja nimenomaan lasten itsensä kertomana. Näin päädyin toteuttamaan opinnäytetyöni päiväkodin arjen eri tilanteiden viitekehyksestä tarkasteltuna, jolloin työni tutkimuskysymyksiksi muodostuivat: 1) minkälaiset ovat lasten vaikutusmahdollisuudet vaikuttaa päiväkodin arkitilanteisiin, tarkasteltuna lasten osallisuuden näkökulmasta? Sekä 2) mitä parannettavaa lasten mielestä on päiväkodin arkitoiminnoissa? Olen rajannut opinnäytetyöni käsittelemään lasten osallisuutta ainoastaan päiväkodin erilaisten arkitilanteiden yhteydessä, jättäen toiminnansuunnitteluun osallistumisen tarkoituksellisesti pois tarkastelusta.

Päiväkodin arjen tilanteita, arkitoimintoja, ovat erilaiset ohjatut tuokiot, leikki-tilanteet, pukeutumis- ja riisumistilanteet, ruokailutilanteet, päivälepo- sekä ulkoilutilanteet (Parrila & Alila 2011, 160; Mikkola & Nivalainen 2009, 50). Käytän opinnäytetyössäni rinnakkain kahta kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää, haastattelua ja havainnointia. Haastattelujen ja havainnoin jälkeen on aineisto muutettu kirjalliseen muotoon puhtaaksikirjoittamisen eli litteroinnin avulla, jonka jälkeen aineisto on analysoitu teemoittelun ja tyypittelyn avulla. Teemoittelu tarkoittaa aineiston jäsentelyä ensin teemojen mukaisesti, jonka jälkeen aineisto pelkistetään. Tyypittely puolestaan tarkoittaa erilaisten tyypikuvausten esiin nousemista aineistosta. (Eskola & Vastamäki 2010, 43.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa on viime vuosina alettu nähdä myös lapset itsenäisinä ja osaavina toimijoina, eikä vain passiivisina toiminnan kohteina. Lapsia ja nuoria on myös otettu mukaan vaikuttamaan, esimerkiksi lasten parlamenttien ja nuorisovaltuustojen kautta. Varhaiskasvatuksessa on myös alettu korostamaan lapsen yksilöllisyyttä sekä alettu kuuntelemaan lasten toiveita ja mielipiteitä päiväkotien toiminnan suunnittelussa. Lapselle itselleen on suurta hyötyä kaikenlaisesta osallisuuden kokemisesta. Lasten mukaan ottaminen palveluiden ja toimintojen suunnitteluun sekä toteutukseen auttaa muun muassa parantamaan lapsille suunnattuja palveluja. Tämän lisäksi osallisuus vahvistaa lapsen itsetuntemusta ja itsearvostusta, kun hän huomaa omia mielipiteitään arvostettavan. Osallisuus myös antaa lapsille ja nuorille mahdollisuuden harjoitella kansalaisuuden taitojaan. (Oranen 2013; Osallisuuden ohjeistus 2012, 4.)

Varhaiskasvatuksessa työskentelevien työntekijöiden työ on haastavaa alati kasvavien ryhmäkokojen ja rajallisten henkilöstöresurssien ristipaineessa, jolloin oman työn mielekkäisyys voi kärsiä. Lasten osallistamisen, kuten minkä tahansa muunkin lapsilähtöisen toimintatavan ottaminen omaksi työtavaksi, voi auttaa löytämään uusia näkökulmia omaan työhön, kun kokemuksia ja oivalluksia uudesta toimintatavasta jaetaan avoimesti työyhteisössä. Tätä kautta myös oman työn arvostus yleensä lisääntyy, mikä heijastuu usein positiivisesti muuhun työyhteisöön ja päiväkotiympäristössä myös lapsiin ja heidän vanhempaisiin. (Lindqvist 2012, 345.)

Lisäämällä lasten osallisuutta jo varhaiskasvatuksessa, autetaan lasta omaksumaan niitä sosiaalisia ja kulttuurisia valmiuksia, joita lapsi tulee tarvitsemaan perustaksi kaikelle muulle, tulevassa elämässään kokemalleen osallisuudelle (Virkki & Nivala & Kiilakoski & Gretscher 2012, 180). Yhteiskuntamme muuttuu jatkuvasti ja kansalaisilta vaaditaan tulevaisuudessa entistä enemmän osallistumista ja kriittistäkin näkökulmaa yhteiskunnallisiin asioihin. Osallisuuden avulla lapsista kasvaa osallistuvia, kriittisiä ja yhteistoimintaan pystyviä kansalaisia.

Opinnäytetyöni on osa Oulun kaupungin varhaiskasvatustalouden Osallisuuden voima –projektia. Tämän projektin tavoitteena on löytää yhtenäinen varhaiskasvatuksen kulttuuri uuden Oulun alueelle, sillä vuoden 2013 toteutuneiden kuntaliitosten myötä myös varhaiskasvatuskulttuurin yhtenäistäminen on ajankohtaista. Projektin avulla pyritään myös löytämään uusia ratkaisuja uuden varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin kehittämiseen osallisuuden avulla. (Oulun kaupunki 2013). Toivon opinnäytetyöni osaltaan auttavan Oulun kaupunkia uuden toimintastrategian luomisessa ja toteutuksessa, sillä opinnäytetyöni kautta tulee kuuluviin lasten mielipiteet ja toiveet.

2 VARHAISKASVATUKSEN TEORIATAUSTAA

2.1. Varhaiskasvatuksen määrittelyä

Varhaiskasvatus voidaan määritellä kasvatukselliseksi vuorovaikutukseksi, tavoitteenaan lasten tasapainoisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistäminen. Jotta perheiden ja kasvatuksen ammattilaisten yhteisestä kasvatustehtävästä muodostuisi lapsen näkökulmasta katsottuna yhtenäinen kokonaisuus, tarvitaan varhaiskasvatuksessa myös kasvatuskumppanuutta, vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten läheistä yhteistyötä. Suomalainen varhaiskasvatus koostuu kokonaisuudesta, jonka muodostavat hoito, kasvatus ja opetus. Toiminnassa toteutuu suunnitelmallinen ja tavoitteellinen vuorovaikutus, unohtamatta kuitenkin lapsen omaehtoista leikkiä, jolla on toiminnassa suuri merkitys. Toiminnan lähtökohtana on kokonaisvaltainen näkemys lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta, perustuen laajalaaiseen tutkimustietoon sekä pedagogisten menetelmien hallintaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 11.)

Keskeisimpiä suomalaisia varhaiskasvatuspalveluita ovat päiväkotitoiminta, perhepäivähoito sekä erilaiset avoimen toiminnan muodot, joita kaikkia tuottavat kunnat, järjestöt, yksityiset palveluntuottajat sekä seurakunnat. Vuosi ennen oppivelvollisuuden alkamista lapselle tarjotaan esiopetusta, joka on suunnitelmallisen kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuus. Varhaiskasvatuksen piiriin kuuluvat ne esiopetusikäiset lapset, jotka tarvitsevat varhaiskasvatuspalveluja. Varhaiskasvatus, varhaiskasvatuksen osana tapahtuva esiopetus sekä perusopetus yhdessä muodostavat ketjun, jonka johdonmukaisuus on merkittävää lapsen kehityksen kannalta. Suomessa varhaiskasvatuksen arvopohja perustuu kansallisten säädösten ja ohjaavien asiakirjojen lisäksi keskeisiin, kansainvälisiin lapsen oikeuksia määritteleviin sopimuksiin. Lapsen oikeuksien yleissopimus nostaa esiin keskeisimpänä arvona lapsen ihmisarvon, pitäen sisällään sopimuksen neljä yleisperiaatetta syrjintäkiellosta sekä vaatimuksesta lasten tasapuoliseen kohteluun, lapsen edusta, lapsen oikeudesta elämään ja tasapainoiseen kehittymiseen sekä lapsen mielipiteen huomioon ottamisesta. Suomalaisen varhaiskasvatuksen keskeisinä periaatteina voidaan pitää lapsen oikeutta turvallisiin ihmissuhteisiin; turvattuun kasvuun, kehittymiseen ja oppimiseen turvatussa ja terveellisessä ympäristössä, joka mahdollistaa monipuolisen leikin ja toiminnan. Muita keskeisiä periaatteita varhaiskasvatuksessa ovat myös lapsen oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi ikänsä ja kehitystasonsa määrittämällä tavalla, oikeus erityiseen tukeen sitä tarvitessaan sekä oikeus omaan kulttuuriin, äidinkieleen, uskontoon tai katsomukseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 11-12.)

Lapsuus on erityistä aikaa jokaiselle lapselle. Lapsuutta tulee vaalia, mutta samalla myös ohjata lasta ihmisenä kasvamisen prosessissa. Suomalaiselle varhaiskasvatustoiminnalle antavat suuntaa kokoavat kasvatuspäämäärät, joiden alle puolestaan sijoittuvat yksittäiset kasvatus- ja sisältötavoitteet. Kasvatuspäämäärinä suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ovat henkilökohtaisen hyvinvoinnin edistäminen, muiden huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen sekä asteittainen itsenäisyyden lisääminen. Ammatillisesti osaavan ja tiedostavan varhaiskasvatuksen henkilöstön tehtävänä on huolehtia, että edellä mainitut kasvatuspäämäärät toimivat suunnannäyttäjinä varhaiskasvatustoiminnalle. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 11, 13.)

Kasvatus, sisältäen varhaiskasvatuksen, on myös toimintaa, joka on sidoksissa kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Yhteiskunnan jatkuva muutos vaikuttaa myös varhaiskasvatuksen toteutukseen; toteutuksen arviointiin, tavoitteiden asettamiseen ja niiden toteuttamiseen. Kasvatuksen ihanteellisena ja perinteisenä tehtävänä voidaan myös nähdä pyrkimys entistä paremman yhteiskunnan ja maailman kehittämiseen, antaen myös lapsille valmiuksia kohdata ympäröivä, alati muuttuva maailma ja auttaen heitä omaksumaan yhteiskunnassa kansalaisena tarvittavia taitoja. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 11, 8.) Päiväkodissa lapsen kansalaisuus eli suhde yhteiskuntaan rakentuu monella eri tasolla: omaksuen sosiaalisia ja kulttuurisia valmiuksia osallistumalla yhteiseen toimintaan yhdessä muiden lasten kanssa. Nämä valmiudet ovat perusta lapsen kaikenlaiselle myöhemmälle osallistumiselle. Päiväkotia on myös monelle lapselle ensimmäinen kodin ulkopuolinen yhteisö, jonka jäseneksi lapsi toiminnan myötä kiinnittyy. Näin lapsi alkaa mieltää myös sen, että hän voi olla myös omaa perhettään laajemmin, sosiaalisen kokonaisuuden jäsen. (Virkki & Nivala & Kiilakoski & Gretscher 2012, 180.)

2.2. Valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta

Varhaiskasvatussuunnitelma on asiakirja, jonka avulla kunnat määrittelevät varhaiskasvatuksen linjauksiaan; millaisia seudullisia, alueellisia ja yksikkökohtaisia suunnitelmia kunnissa tehdään, sekä miten linjauksia päivitetään ja arvioidaan säännöllisesti. Kuntien varhaiskasvatussuunnitelmiin kirjataan varhaiskasvatuksen eri toimintamuotojen tavoitteet ja toimintatavat, ja se toimii kunnallisen varhaiskasvatuksen ohjauksen välineenä, kuin myös tärkeänä henkilökunnan työvälineenä. Kunnan varhaiskasvatussuunnitelmasta tulee käydä ilmi kaikki ne keskeiset linjaukset ja strategiat, jotka ohjaavat kunnallisen varhaiskasvatuksen sisällön suunnittelua, kuten esimerkiksi varhaiskasvatuksen laatujärjestelmä, tukipalveluiden järjestäminen, yhteistyökumppanit ja turvallisuussuunnitelma. Kunnan varhaiskasvatus-

suunnitelmasta tulee käydä myös ilmi varhaiskasvatuksen toiminta-ajatus, arvot, päämäärät ja tavoitteet sekä erityisen tuen järjestämistavat lapselle, varhaiskasvatuksen järjestäminen eri kieli- ja kulttuuritaustasta tuleville lapsille ja tapa, jolla varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen yhteistyön jatkumo on kunnassa rakennettu. Kunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta tulee käydä myös ilmi se, kuinka sitä on sovellettu ja konkretisoitu jokaisen kunnallisen varhaiskasvatusyksikön yksikkökohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman laatimisessa. Yksikön varhaiskasvatussuunnitelman lisäksi laaditaan vielä jokaiselle lapselle oma, henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma, jonka avulla seurataan lapsen kasvua ja kehitystä sekä toteutetaan varhaiskasvatushenkilöstön ja lasten vanhempien välistä kasvatuskumppanuutta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 43-45.)

2.3. Varhaiskasvatuksesta osallisuuden näkökulmasta

Lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen on suomalaisen varhaiskasvatuksen päätavoite, sillä hyvinvoivalla lapsella on parhaat edellytykset kasvuun, kehittymiseen ja oppimiseen. Lapsen hyvinvointia edistetään vaalimalla hänen terveyttään ja toimintakykyään sekä huolehtimalla hänen perustarpeistaan. Näin lapselle välittyy tunne siitä, että hän on arvostettu ja hyväksytty omana itsenään; hänet nähdään, häntä kuullaan ja hänen itsetuntoaan vahvistetaan. Varhaiskasvatuksessa työskentelevän, moniammatillisen henkilökunnan edellytetään olevan sitoutuneita sekä herkkiä ja kyvykkäitä reagoimaan lapsen tarpeisiin ja tunteisiin. Lasten on helppo kokea osallisuutta ja yhteenkuuluvuutta yhteisössä, jonka hyvän ilmapiirin mahdollistajina aikuiset toimivat. Kasvattajan tehtävänä on kannustaa lasta omatoimisuuteen siten, että lapsi saa kokea iloa osaamisestaan, mutta saa tarvittaessa myös apua. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 15, 17.)

Fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset tekijät yhdessä muodostavat varhaiskasvatusympäristön, jossa aikuisten ja lasten yhteistoiminta tapahtuu. Kun ympäristö on hyvin rakennettu ja viihtyisä, kannustaa se monipuolisesti lapsia leikkiin, tutkimiseen, liikkumiseen, toimintaan ja itseilmaisuun, jotka ovat lapselle muutoinkin ominaisia toimintatapoja. Myös lapset voivat eri teemojen ja sisältöjen kautta osallistua ympäristön ja välineiden suunnitteluun. Aktiivinen ja kiinnostunut lapsi on altis oppimiselle, sillä lapselle mielekkäällä ja merkityksellisellä tavalla hänen on helppo kokea iloa oppimisestaan ja onnistumisestaan. Kasvattajien tehtävänä on kuunnella lasta, antaa lapselle mahdollisuus aloitteiden tekemiseen, antaa mahdollisuus valita omia toimintojaan, antaa mahdollisuus tutkimiseen, johtopäätösten tekoon sekä ajatustensa ilmaisuun. Kasvattaja myös rohkaisee lasta

vuorovaikutukseen, eläytymällä ja reagoimalla lapsen kontaktialoitteisiin. Näin toimiessaan kasvattaja vahvistaa lapsen positiivista minäkuvaa. Toimiessaan ja keskustellessaan yhdessä lasten kanssa, sekä havainnoimalla lasten toimintaa, avautuu aikuisille kanava lasten ajatusmaailmaan. Toiminnan suunnittelussa ja toteutustavoissa huomioon otetut, lapselle ominaiset toimintatavat ohjaavat kasvattajayhteisön tapaa toimia lasten kanssa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 17-20.)

Leikki on lapselle merkityksellistä toimintaa, ja tukeakseen lasten leikkiä, on kasvattajien huolellisesti havainnoitava, osattava eritellä erilaisia leikkitilanteita sekä arvostaa lasten leikkiä kuuntelemalla lapsia. Onnistuneeseen leikkiin vaaditaan usein myös aikuisen suoraa ja epäsuoraa ohjausta, vaikka kasvattajat antavatkin leikkiville lapsille vapautta. Leikkivä ja liikkuva lapsi tarvitsee tilaa, myös sisätiloissa. Kasvattajien tehtävänä on luoda lapsille sellainen ympäristö, joka kannustaa liikkumaan, poistaen liikuntaa estäviä tekijöitä ja opettaen lapsille turvallista liikkumista heidän päivittäisessä toimintaympäristössään. Myös lasten omaehtoisen leikin ja liikunnan aikana tulisi leikki- ja liikuntavälineiden tulee olla heidän käytettävissään. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 21-23.)

Lapsen taiteellisessa kokemisessa ja ilmaisemisessa tulee kasvattajayhteisön antaa lapselle mahdollisuus toteuttaa itseään sekä kunnioittaa lapsen omia havaintoja ja valintoja. Kasvattajan tulee kunnioittaa lapsen omaa mielikuvitusta ja luovuutta, tilaa, aikaa ja rauhaa lapselle antaen. Toiminnan toteutuksessa ja ajankäytössä luovien ideoiden ja yhdessä tekemisen tulee olla ohjaavina tekijöinä. Lapselle on syntymästään asti luontaista tutkia ja ihmetellä ympärillään näkemiään ja kokemiaan asioita. Kasvattajien tehtävänä on omilla asenteillaan ja toiminnallaan luoda lasten tutkimista kannustava, innostava ja avoin ilmapiiri. Kasvattajat antavat lapsille mahdollisuuksia monipuolisiin, lasten omaa mielenkiintoa ruokkiviin kokemuksiin sekä antavat lapsille aikaa tutkimiseen ja ihmettelyyn. Eri hoivan, kasvatuksen ja opetuksen tilanteissa kasvattajat kannustavat ja ohjaavat lapsia kokeilemaan ja etsimään selityksiä maailman ilmiöihin, yhdessä lasten kanssa oppien ja tutkien. Kasvattajat omalla toiminnallaan mahdollistavat ja kannustavat lapsia omaan ajatteluun, ratkaisemaan itse ongelmia ja käyttämään mielikuvitustaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 24-25.)

2.4. Aikaisempaa tutkimustietoa lasten osallisuudesta

Lasten osallisuus –aiheesta on viime vuosina tehty jonkin verran tutkimuksia ja erilaisia katsauksia 2000- ja 2010 -luvulla. Myös erilaisia lasten osallisuuteen liittyviä projekteja ja hankkeita on ollut meneillään eri puolilla Suomea. Moni tutkimus ja projekti on kuitenkin keskittynyt kouluikäisten lasten ja nuorten

osallisuuteen, mutta pienten, päiväkotikäisten lasten osallisuudesta on toistaiseksi kertynyt vähemmän tietoa.

Lasten osallisuuden tukeminen voidaan nähdä yhtenä suomalaisen varhaiskasvatuksen tulevaisuuden suuntauksena. Tämän puolesta puhuu myös Liisa Karlssonin vuonna 2000 tekemä väitöskirja *Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa*, jossa perehdytään lapsen asemaan ja siihen vaikuttaviin tekijöihin. Karlssonin tutkimuksessa todetaankin, että saadaksemme lasten ääntä enemmän kuuluviin, tarvitaan muutoksia ammattilaisten toimintakulttuurissa. (Karlsson 2000, 14.) Myös Karlssonin ja Karimäen toimittamassa teoksessa *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* on huomioitu pienempienkin lasten näkökulma osallisuuteen, jonka lisäksi teoksessa analysoidaan ja esitellään monia toimia ja tapoja edistää lapsinäkökulmaa työskenneltäessä pienten lasten keskuudessa (Karlsson & Karimäki 2012, 7). *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* – teos on osa Lapset kertovat ja toimivat (LKT) –hankkeen toimesta tuotettuja julkaisuja. Lapset kertovat ja toimivat (LKT) –hanke koostuu tutkijaryhmästä, joka kokoontuu säännöllisesti koordinoiden kehittämis- ja tutkimushankkeita. LKT julkaisee myös omaa Lapset kertovat –julkaisusarjaa sekä LKT:n internet sivuille päivitetään erilaisia lapsinäkökulmaa esille tuovia tutkimuksia, kirjoja, artikkeleita, opinnäytetöitä, seminaariaineistoja, DVD:tä ja videoita sekä lasten tuottamia julkaisuja. (Lapset kertovat ja toimivat 2007.)

Yksi merkittävistä pienten lasten osallisuutta tukevista hankkeista toteutettiin Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta vuosina 2003-2004. Kyseessä oli *Yhdessä lasten kanssa* –osallisuusverkostohanke, jonka tavoitteena oli osallisuutta edistävää toimintakulttuuria sekä löytää arjen työhön sellaisia toimintamalleja, jotka edistävät lasten osallisuutta. (Karlsson 2012, 33; Karlsson & Stenius 2005, 5.) Uusinta tutkimusta lasten osallisuudesta edustaa myös Mari Vuorisalon (2013) väitöskirja *Lasten kentät ja pääomat. Osallistuminen ja eriarvoisuuksien rakentuminen päiväkodissa*. Tutkimuksessaan Vuorisalo käsittelee myös lasten osallisuutta, vaikka pääpaino tutkimuksessa onkin selvittää, millä tavoin aikuisten ja lasten toiminta tuottaa päiväkodissa eriarvoisuutta lasten välille. Vuorisalo (2013) etsii vastauksia siihen, miten minkälaisia sosiaalisen osallistumisen kenttiä päiväkodissa muotoutuu, ja minkälaisia resursseja lapsella täytyy olla, jotta hän pääsee osalliseksi. Huomionsa Vuorisalo (2013) on keskittänyt päiväkodin arjen vuorovaikutustilanteisiin, joiden hän tulkitsee olevan lasten osallistumista päiväkodissa. (Vuorisalo 2013, 11.)

Myös tutkijat Anu Gretscher (2012) ja Tomi Kiilakoski (2012) ovat tutkineet lasten osallisuutta, tosin enemmän yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Heidän teoksessaan *Demokratiaoppitunti* perehdytään suomalaisten lasten ja nuorten osallisuuden tilaan suomalaisissa kunnissa 2010-luvun alussa, jonka lisäksi käsitellään sitä, minkälainen osallisuuden tilan tulisi olla. Teoksessa erotetaan ryhmä- ja yksilötason osallisuus ja osallisuutta tarkastellaan yhteisöllisyyden rakentumisen näkökulman lisäksi myös syrjäytymistä ehkäisevänä, sosiaalisena toimintana. (Gretscher & Kiilakoski 2012.)

3 NÄKÖKULMIA LASTEN OSALLISUUTEEN

3.1. Osallisuuden määrittelyä

Käsitteenä ja terminä osallisuus on osoittautunut haasteelliseksi määrittää ja määrittäjiä on useita. Tiina Piironen (2007) mainitsee osallisuuden voitavan käsittää siten, että se nähdään osattomuuden ja siten syrjäytymisen vastakohdaksi. Näin ajateltuna osallisuus nähdään osallisuutena *johonkin*, jolloin toiminnan voidaan katsoa painottuvan enemmän korjaavaan toimintaan, osattomien saamiseksi osallisiksi. Omaa näkemystäni lähimpänä on Piironen (2007) ajatus siitä, että osallisuus on kokemus siitä, että omassa elämässään voi itse saada aikaan muutoksia sitoutumalla ja vaikuttamalla asioiden kulkuun sekä ottamalla vastuuta seurauksista.

Kun puhutaan osallisuudesta, tarkoitetaan usein monia erilaisia tapoja ja toimintoja, joiden avulla ihminen voi osallistua yhteisön toimintaan (Turja 2010, 33-34). On tärkeää sisäistää osallistumisen (*taking part*) ja osallisuuden (*participation*) ero, sillä ne tarkoittavat eri asioita. Osallistuminen tarkoittaa mukana olemista sellaisessa tilanteessa, joka on usein toisen ihmisen organisoima, ja johon ei ole itse voinut millään tavalla vaikuttaa. Osallisuus puolestaan tarkoittaa omaa, henkilökohtaista kokemusta asioiden päättämisestä, asioihin vaikuttamisesta sekä myöskin sitoutumista, joka syntyy, kun ihminen kokee osallisuutta. (Piironen 2007, 5.)

Syntyessään lapsi saa maansa kansalaisuuden, jonka myötä hän siirtyy osaksi sen maan kansalaisyhteisöä ja yhteiskunnan jäseneksi. Lapsikin on kansalainen, jolla on oikeuksia ja velvollisuuksia kansalaisena, vaikka osa kansalaisvelvollisuuksista onkin määritelty ikäkriteerein. Kansalaisuus voidaan sitoa myös osallisuuteen, sillä kansalaisena ollaan jäseniä yhteiskunnassa, jonka toimintaan voidaan vaikuttaa ja jonka muiden jäsenten kanssa voi tuntea yhteenkuuluvuutta. (Kiilakoski & Gretschel & Nivala 2012, 18.) Kansalaiset voivat vaikuttaa yhteisönsä elämään poliittisen vaikuttamisen lisäksi myös sosiaalisen ja kulttuurisen yhteistoiminnan avulla, osallistumalla ja vaikuttamalla esimerkiksi virkistys- ja harrastuspalveluiden kehittämiseen. Yhteistoimintaan osallistumalla edistetään yleistä hyvinvointia. Kansalaisena ei voi olla ainoastaan kunnan järjestämien palveluiden kohde, vaan kansalaisella tulisi olla mahdollisuus osallistua näiden palveluiden määrittämiseen sekä kehittämiseen. Kaikki tämänlainen osallistuminen auttaa kansalaisia – myös lapsia ja nuoria - rakentamaan suhdetta kansalaisyhteisöön, muihin kansalaisiin, kuntaan ja yhteiskuntaan. (Kiilakoski & Gretschel & Nivala 2012, 22.)

3.2. Lasten osallisuudesta

Kun pohditaan lapsen *osallisuutta*, kuvataan toimintaa, joka on merkityksellistä lapselle hänen itsensä kannalta. Lapsen *osallistaminen* puolestaan on toimintaa, joka kohdistuu lapseen ulkopuolelta – usein ympäröivien ihmisten tai järjestelmän taholta. Suomen kielessä sana 'osallistaminen' saa myös hiukan negatiivisen sävyn, koska osallistaminen tarkoittaa enemmän toiminnan passiivisena kohteena olemista kuin omasta vapaasta tahdosta toimivaa toimijaa. Lapsen osallistaminen – termin sijasta olisikin suotavaa käyttää termiä lapsen osallisuuden mahdollistaminen. (Turja 2010, 33-34.)

Viime vuosina on kiinnostuttu lasten toimijuudesta ja heidän osallisuudestaan niin varhaiskasvatuspolitiikassa, lapsuustutkimuksessa kuin varhaiskasvatuksen työkentälläkin. Erilaisten tutkimusten ja projektien avulla on tuotettu tietoa siitä, millä tavoin lapset tulevat kuulluiksi, voidaan sitä kautta olla vaikuttamassa omaan arkeensa ja ollen samalla aktiivisesti osallisina oman lapsuutensa rakentamisessa. (Turja 2010, 30.) Lapsen osallisuuden perustana voidaan nähdä YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Sopimuksessa sanotaan, että lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa niissä asioissa, jotka koskevat häntä itseään ja ne on myös otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Lisäksi samainen sopimus sanoo, että lapsella on myös oikeus ilmaista mielipiteensä ja saada tietoa. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista).

YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus on tuonut lasten näkökulman ja heidän osallisuutensa huomioimisen myös yhteiskunnalliseksi arvoksi (Turja 2010, 30). Vuonna 1989 YK:ssa hyväksytty, ja vuonna 1991 Suomessa ratifioitu, lapsen oikeuksien yleissopimus on merkittävä osa ihmisoikeussopimusten verkostoa. Kyseisen yleissopimuksen synnyttyä myös lapsen tarpeet ja intressit ilmaistaan *oikeuksina*, kun aikaisemmin oli puhuttu lapsen *tarpeesta*. Yleissopimus voidaan nähdä kolmikantana lapsen, perheen ja valtion välillä: lapsella on oikeudet, vanhemmilla ja huoltajilla vastuu sekä valtiolla ja kunnalla velvollisuuksia. (Tigerstedt-Tähtelä 2011, 5.) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista tuo esiin lapsen näkemysten kunnioittamisen ja lapsen oikeuden sananvapauteen:

”Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.” (artikla 12(1).)

”Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai

missä tahansa muussa lapsen valitsemassa muodossa.” (artikla 13(1).)

Lapsen oikeuksien yleissopimus tuo esille myös lapsen oikeuden saada kehityksensä ja hyvinvointinsa kannalta asianmukaista tietoa eri lähteistä:

”Sopimusvaltiot tunnustavat joukkotiedotusvälineiden tärkeän tehtävän ja takaavat, että lapsi saa tietoa monenlaisista kansallisista ja kansainvälisistä lähteistä, erityisesti niistä, joiden toiminta tähtää hänen sosiaalisen, hengellisen ja moraalisen hyvinvointinsa sekä ruumiillisen terveytensä ja mielenterveytensä edistämiseen.” (artikla 17.)

Lapsen oikeuksien yleissopimus korostaa myös lapsen etua, oikeutta huolenpitoon ja suojeluun:

”Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Tähän pyrkiessään sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin.” (artikla 3(2).)

”Sopimusvaltiot takaavat, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa.” (artikla 3(3).)

Lapsen osallisuus nähdään siten, että lapsi otetaan mukaan vaikuttamaan omaa elämäänsä koskevissa tapahtumissa ja päätöksissä. Annetaan lapsen itsensä osallistua itseään koskevien asioiden ratkaisemiseen. Viime aikoina tehdyissä lapsitutkimuksissa lapsi on alettu nähdä oman elämänsä ja arkensa tekijänä, eikä vain kohteena, joka kehittyy vain aikuisen toiminnan kautta. (Rainio 2012, 108.)

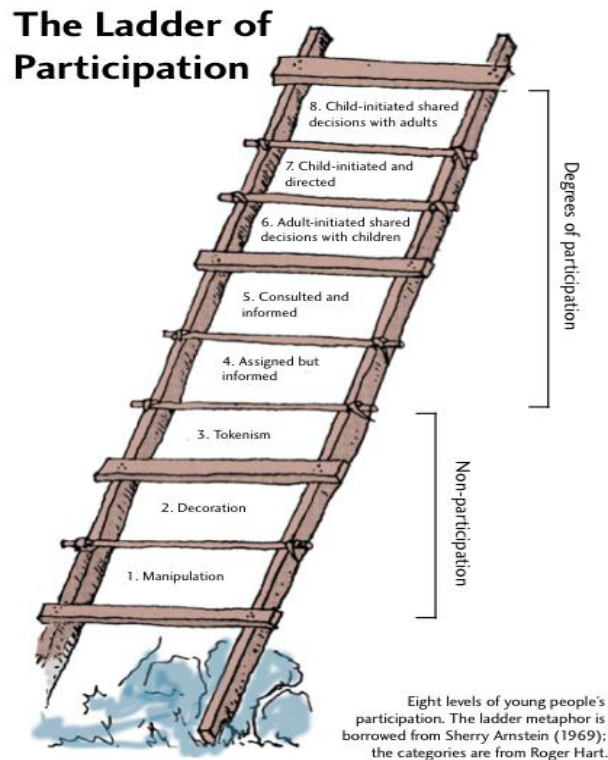
Lasten osallisuutta on määritelty useilla eri tavoilla, mutta keskeisimpinä asioina määrittelyissä nousevat yhteisesti esille yksilön aito kuuleminen; että yksilönä pääsee vaikuttamaan asioihin ja saa aikaan muutoksia omassa elämässään ja lähiympäristössään. Myös sitoutuminen yhteiseen asiaan ja seurauksista vastuun ottaminen, nousevat määrittelyissä esille. Osallisuus on pääosin myös yhteisöllistä toimintaa, jolloin yhteisön yhteisessä toiminnassa korostuvat kuulluksi tuleminen; tieto ja tunne siitä, että voi osallistua; demokratia; toisten erilaisuuden hyväksyminen; avun saaminen, että pääsee osalliseksi sekä osallisuuden vapaaehtoisuus. Vapaaehtoisuus on tärkeää, sillä lapsella on oikeus myös olla osallistumatta ja tuomatta esiin omaa mielipidettään, jos hän ei juuri sillä hetkellä halua sitä tehdä. Näin ollen lapsille olisi hyvä olla tarjolla erilaisia mahdollisuuksia osallistua, joista he voisivat valita itselleen juuri sillä hetkellä sopivimman

vaihtoehtoon. Lasten osallisuus ja lasten kuuleminen ei tarkoita sitä, että vain yhden lapsen mielipidettä kuunnellaan ja vain hänen toiveet täytetään, vaan lapsiryhmän yhteistä neuvottelua kaikkien lasten ollessa yhteisesti koolla. Tällöin yhdessä kuunnellaan erilaisetkin mielipiteet ja yhdessä neuvotellaan, jotta päästään koko ryhmää tyydyttävään ratkaisuun. (Turja 2010, 37-38.)

Pientenkin lasten on täysin mahdollista osallistua päiväkodissa toimintaprosessien eri vaiheisiin erittäinkin aktiivisesti, jos heille vain annetaan siihen mahdollisuus. Viime vuosien aikana tehtyjen selvitysten mukaan on nähtävissä, ettei lasten mukaan ottaminen toiminnansuunnitteluun ja päivittäisiin toiminnan toteutusprosesseihin ole vielä kovinkaan yleistä suomalaisissa päiväkodeissa. Paljon puhutaan lapsilähtöisestä pedagogiikasta, mutta käytännössä aikuisten on hyvin vaikea antaa tilaa lasten vaikuttamiselle arjen toiminnan suunnittelemisessa, toteutuksessa ja arvioinnissa, tai sääntöjen laatimisessa. Aikuisten tulisi myös opetella antamaan lapsille tilaisuuksia päästä osallistumaan myös laajempaan yhteisölliseen vaikuttamiseen. (Turja 2010, 41.)

Roger Hart (1992) on laatinut Arnsteinin (1969) portaikon pohjalta osallisuuden portaatt -mallin, jossa lapsen osallisuuden taso määräytyy sen mukaan, paljonko lapsille annetaan toiminnasta tietoa, kenen aloitteesta ja kenen suunnitelman mukaan toiminnassa edetään ja ketkä asioista ovat päättämässä. Jos lapsilla on vain vähän taustatietoa toiminnasta ja sen todellisista tavoitteista, ja jos he voivat vain vähän määritellä toimintaa ja omaa osuuttaan siinä, valtaistuvat he vain vähän, jolloin osallisuus toteutuu matalalla tasolla. Osallisuuden taso saattaa vaihdella nopeastikin, riippuen tilanteista ja tehtävien luonteista, joten mikään yhteisö tai organisaatio ei toimi vain yhdellä tasolla. (Turja 2010, 34.)

Kuvio 1. Osallisuuden portaat Hartin mukaan

Hartin mallissa kolmea alinta askelmaa kuvaavat lasten ajattelun manipuloimista siihen suuntaan, mihin aikuinen haluaa; lasten olemista mukana aikuisten toiminnassa, kuten esiintyjinä juhlissa sekä lasten kuulemista muodollisesti, eli ilman, että kuulemisesta seuraa aikuiselle mitään velvollisuutta reagoida edelleen lapsen ääneen. Näin ollen Hartin mallin kolmea alinta askelmaa ei pidetä osallisuuteen varsinaisesti kuuluvina. Varsinainen osallisuus alkaa Hartin mallissa siis vasta kolmen alimman askelman jälkeen, jolloin lapsille annetaan tietoa toiminnan tavoitteista, mutta aikuiset edelleen määrittävät ne asiat, joiden suhteen lapsia kuullaan, joihin lapset voivat vaikuttaa ja olla osallisia. Näillä osallisuuden askelmilla lasten osa on aikuisten tarkoituksien ja tiedontarpeiden palveleminen. Seuraaville askelmille mentäessä kasvaa lasten vaikutusvalta ja heidän mielipiteensä otetaan enemmän huomioon. Osallisuuden ylimmän tason toimintaa on Hartin mallin ylimmät askelmat, jolloin lapset tekevät aloitteita ja voivat suunnitella omaa toimintaansa, aikuisten ollessa vain apuna. Ylimmällä tasolla toteutuu myös lasten ja aikuisten yhteinen toiminta, jossa dialogisuus on aitoa. (Turja 2010, 34-35.)

Osallisuutta kuvaavia malleja on tehty useampiakin, ja nämä mallit eroavat jonkun verran toisistaan sillä perusteella, minkälaisista lopputulosta mallin kehittäjä arvostaa: ilman aikuisia tapahtuvaa lasten itsenäisyyttä vai lasten ja aikuisten yhdessä tapahtuvaa toimintaa. Itse valitsin opinnäytetyöhöni Hartin (1992) mallin, koska se on lähinnä omaa käsitystäni lasten osallisuuden edistämisestä.

Tarkasteltaessa lasten osallisuutta varhaiskasvatuksen ja päiväkodin viitekehyksestä, suotavampaa olisi toteuttaa osallisuutta lasten ja aikuisten yhteistyönä. Päiväkotiympäristönä vaatii aina lapselta yhteisneuvotteluja aikuisen kanssa, koska yhteiskunta ja lasten huoltajat ovat osoittaneet päiväkodille sellaisia vastuita ja tehtäviä, joista lapset vain eivät voi päättää yksin. (Turja 2010, 35-36.)

Tutkimustiedon puute alle kouluikäisten lasten osallisuudesta voi johtua siitä, ettei pienten lasten osallisuutta arvosteta ja siksi oteta vakavasti. Osallisuus voidaan lukea yhdeksi ihmisen perusvieteistä, joka siten lähtee lapsesta itsestään, perheestä ja varhaiskasvatuksesta, jos lapsi sen piiriin kuuluu. Lasten osallisuuteen rohkaisevan toimintatavan omaksuminen jo varhaiskasvatuksessa, oman mielipiteen ilmaisemisen ja osallistumisen avulla, auttaa lasta omaksumaan toimintatavan, jota on luonnollista noudattaa myös vanhempana. Jotta tämän päivän lapsista kasvaisi osallistuvia aikuisia, tulisi heille antaa jo lapsena mahdollisuus osallistua. (Alanko 2013.)

Turja (2010) jaottelee osallisuuden taustatarkoitukset kolmeen eri tarkastelukulmaan, joita ovat yhteiskunnallinen, ammatillinen ja pedagoginen tarkastelukulma. Yhteiskunnallisen tarkastelukulman kautta ajateltuna tietyt lait, sopimukset ja toimintaa ohjaavat asiakirjat sekä näiden taustalla oleva yhteiskunnassa vallalla oleva arvoajattelu edellyttävät, että kasvatuksellisessa toiminnassa toteutetaan lasten osallisuutta tukevaa toimintaa. Ammatillisesta näkökulmasta tarkasteluna kasvattaja voi kehittää omaa toimintaansa ja työtapojaan lapsilta saatujen näkökulmien avulla. Pedagogisen tarkastelukulman kautta ajateltuna sosiokulttuurisen oppimiskäsityksen mukainen varhaiskasvatus tähtää lapsen myönteisen itsetunnon kehittymiseen sekä ryhmässä toimimisen ja demokraattisen toimintatavan edellyttämien neuvottelu- ja keskustelutaitojen oppimiseen. Osallisuus tukee kaikkia näitä osa-alueita. (Turja 2010, 33.)

Varhaiskasvatuksessa tärkeänä toiminta-ajatuksena on lapsen hyvinvoinnin turvaaminen. Osallisuuden näkökulmasta onkin tärkeää kysyä, miten varhaiskasvatuksessa voidaan yhdistää lapsen hyvinvoinnin turvaaminen ja lasten osallisuuden toteutuminen? Yleinen ajatus kun on, että aikuiset tietävät varmasti, mikä on lasten parhaaksi, eikä lapsia tarvitse tässä asiassa kuunnella. Osallisuuden avulla muretaan kyseinen ajattelumalli. (Virkki & Nivala & Kiilakoski & Gretscher 2012, 180.)

Huomioitavaa on myös se, että lasten osallisuudessa ja osallistamisessa on usein kyse aikuisten toiminnasta ja aikuisten käsityksistä. Usein aikuiset luulevat toimivansa ”lapsen parhaaksi” ilman, että kyseenalaistaisivat toimintaansa. Lasten osallisuutta ei tulisi myöskään ihannoida liikaa, sillä se voi osoittautua joissain

tilanteissa vaaralliseksi. Lapsen osallisuudessa on tarkoituksena arvostaa lapsuutta lapselle erityisenä ajanjaksona, sekä huomioida lasten erilaiset, persoonaan liittyvät tavat osallistua. Lapsen osallisuuden tarkoituksena ei siis ole kasvattaa lapsista ”pieniä aikuisia”. Eikä aikuisuus normeineen saa täysin määritellä lasten tapoja osallistua, vaan on löydettävä lapselle luontainen tapa. (Piironen 2007, 6.)

3.3. Lapsen osallisuuden ja yhteisöllisyyden yhteydestä

Käsitteinä yhteisö ja yhteisöllisyys ovat moniulotteisia määrittää, mutta yleisesti ajateltuna käsitteet viittaavat tapaan, jolla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa; ihmisten välisiin suhteisiin; yhteisyyteen, siihen, mikä on jollekin tietylle ihmisryhmälle yhteistä. (Kaipio 2000, 11.) Yhteisöllisyys voidaan käsittää positiivisena ilmauksena ihmisten mielekkästä yhdessäolosta ja vuorovaikutuksesta. Yhteisö voidaan määritellä ”paikaksi”, jossa kokee yhteenkuuluvuutta, tulee ymmärretyksi yhteisön muiden jäsenten keskuudessa, voi olla oma itsensä, saa tukea, voi jakaa vaikeitakin kokemuksia sekä voi työskennellä itselle merkityksellisten asioiden puolesta. (Haapamäki 2000, 14.)

Yhteisössä toimiminen on jäsenelleen aina subjektiivinen kokemus. Yhteisön jäsenet ovat keskenään erilaisia, mutta yhteisen toiminnan kautta erilaisuuden piirteet hämärtyvät, yhteisen näkemyksen ja toiminnan selkeytyessä. Yhteisön toiminnan tavoitteena ei ole tasapäistää jäseniään eikä tavoitella samankaltaisuutta, sillä jokainen yhteisön jäsen kokee oman jäsenyytensä eri lailla: osa kuuluu ydinjoukkoon ja osa toimii etäämpänä. Jotta yhteisöllisyydelle saavutetaan tarpeeksi vahva perusta, on jäsenten kuitenkin saavutettava tietty määrä yhteistä käsitystä, vaikka ovatkin mukana toiminnassa yksilöinä. Toimintaa yhteisen käsitteen löytämiseksi ja selkeyttämiseksi tulee tietoisesti yhdessä kehittää, joka päiväkodin viitekehyksestä tarkasteltuna tarkoittaa päiväkodin arjen yhteistä suunnittelua, yhteisiä toimintoja sekä yhteisesti tehtyä arviointia ja johtopäätösten tekemistä. (Haapamäki 2000, 20-21.)

Osallisuus ja yhteisöllisyys liittyvät toisiinsa, osallisuuden ollessa osa yhteisöllisyyttä. Yhteisössä osallisuuden on hyvä kasvaa ja kehittyä. Myöskään ilman yhteisön tukea ei osallisuus voi muodostua toimintatavaksi. Yhteisöllisyys voidaan nähdä tapana elää ja toimia. Niinpä saadakseen esiin yhteisöllisyyden myönteiset vaikutukset, täytyy yhteisön jäsenten olla itse ”sisällä” yhteisön toiminnassa (Haapamäki 2000, 30). Tässä näenkin osallisuuden ja yhteisöllisyyden yhteen kietoutumisen: ilman osallisuutta ei voi päästä yhteisön täysimääräiseksi jäseneksi. Varsinkin päivähoidon arkirutiineissa ei voida toteuttaa yhteisöllisyyttä

jättäytymällä prosessien ulkopuolelle, vaan on oltava sitoutunut toimintaan. Yhteisöllisyyttä ei voi oppia kirjoista, vaan on eletävä yhteisön mukana, jolloin pääsee luontaisesti yhteisön tasavertaiseksi jäseneksi. (Haapamäki 2000, 31-32.)

Osallisuudesta puhuttaessa tulisi myös tiedostaa sen vaikutuspiirin laajuus. Puhutaanko henkilökohtaisesta osallisuudesta vai osallisuudesta johonkin laajempaan yhteisöön. Lapsi voi kokea osallisuutta henkilökohtaisella tasolla oman lähimmän yhteisönsä, perheensä sisällä, saaden kenties itse päättää päälleen pukemansa vaatteet, syömäänsä ruuan tai harrastuksensa. Oman perheen lisäksi pienelle lapselle läheinen yhteisö on myös oma päiväkotiryhmä, joten lapsen osallisuutta on luonnollista lisätä myös tässä yhteisössä ja antaa lasten vaikuttaa heille merkityksellisiin asioihin tässä yhteisössä; kuten yhteiseen käyttöön tuleviin tavarahankintoihin ja projektien suunnitteluun. Lasten osallisuutta voidaan laajentaa myös tästä eteenpäin, koskemaan esimerkiksi koko päiväkotia, lähiympäristöä ja jopa omaa kotikuntaa. (Turja 2010, 36.)

3.4. Näkökulmia lasten osallisuuden toteuttamiseen

Turja (2010) mainitsee osallisuuteen liittyvän tunnekokemuksen näkökulman sekä tiedollisen ja toiminnallisen näkökulman, jotka ovat yhteydessä ihmisen perustarpeisiin jäsentää ympärillään olevaa todellisuutta, kokea yhteenkuuluvuuden tunnetta ja päästä vaikuttamaan, osallistumaan. Ihminen kokee merkitykselliseksi sen toiminnan, johon sisältyy myös tunne. Näin ollen myös lapsen osallisuuden kokemuksessa on merkityksellistä juuri se, miten lapsi mielessään kokee oman osallisuutensa, minkälainen tunne siitä hänelle jää. Anu Alanko mainitsee myös osallisuuden muotoina sosiaalisen, vaikuttavan ja toiminnallisen osallisuuden, joista hänen tutkimuksessaan nuoret mainitsivat tärkeimmäksi osallisuuden muodoksi sosiaalisen osallisuuden; sen, että tuntee olevansa osa jotain yhteisöä – osa ”porukkaa”. (Alanko 2013.)

Sellainen toiminta, jota lapsi ei koe mielekkäänä tai tärkeänä, ei jätä jälkeä hänen kokemusvarastoonsa. Näin ollen aikuisten omiin kiinnostuksenkohteisiin perustuvat ja aikuisjohtoiset projektit eivät suurella todennäköisyydellä anna lapselle osallisuuden ja voimaantumisen kokemuksia. Myös päinvastainen näkökulma tulee huomioida, eli lapsi voi ulkoisesti näyttää siltä, ettei häntä kiinnosta meneillään oleva tekeminen, mutta samaan aikaan hänellä voi olla vahva sisäinen tunne yhteenkuuluvuudesta. Jotta osallisuus olisi mahdollista kaikille, tulee toimintatapojen mahdollistaa kaikkien mukanaolo, sillä pelkkä mukanaolokin voi saada aikaan tunnetasolla koettua osallisuutta. (Turja 2010, 39-40.)

Ilman tiedollisen näkökulman huomioimista on hyvin vaikea toteuttaa lasten osallisuutta. Myös Hartin (1992) osallisuuden tikapuut –mallissa käy ilmi, etteivät lapset voi olla aidosti osallisia, jos heillä ei ole tietoa ympäröivästä maailmasta ja oman yhteisönsä toiminnasta ja toiminnan ehdoista. Tieto auttaa lapsia ymmärtämään, mistä toiminnassa on kysymys, mihin toiminnalla pyritään ja minkälaisin keinoin. Lapsien tietotaso vaihtelee, eivätkä kaikki lapset ole samalla lailla tietoisia samoista asioista. Tieto vaikuttaa lasten henkilökohtaisiin vaikutusmahdollisuuksiin toiveiden, ideoiden ja päätösten suhteen, sillä enemmän tietoa omaavalla lapsella on paremmat lähtökohdat saada omat ajatuksensa kuuluviin. Tieto-näkökulman kautta lapsi myös sisäistää sekä ryhmän lasten keskinäisiin suhteisiin että lasten ja aikuisten väliseen vuorovaikutukseen vaikuttavat säännöt ja odotukset. Tämä tieto vaikuttaa siihen, minkälainen lapsi on toimijana. Lasten tulee olla myös tietoisia siitä tavasta, millä tavoin aikuiset heitä kuuntelevat. Usein päiväkodeissa aikuiset poimivat ideoita toiminnansuunnitteluun lasten leikeistä heitä havainnoidessaan, ilman että kutsuisivat lapset koolle yhdessä ideoimaan. Yhteinen ideointi antaa lapsille tunteen siitä, että aikuiset todella arvostavat heidän ideoitaan. Osallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna lapsilla tulisi myös olla mahdollisuus käyttää ohjatusti tietokonetta sekä internetiä, sekä käyttää myös kameraa omien kokemustensa ja toimintojensa tallentamiseen. (Turja 2010, 40.)

Toiminnallinen näkökulma osallisuuteen noudattaa normaalia toimintaprosessin kaavaa ideasta suunnitelmaan, päätöksen tekemiseen, toiminnan käytännön viemiseen ja toiminnan arviointiin, joissa kaikissa vaiheissa tulisi lasten saada olla vaikuttamassa. Siihen, että lapset voivat käynnistää käytännön toiminnan, vaikuttaa lasten pääsy niiden materiaalien äärelle, joita toiminnan toteutuksessa tarvitaan. Näin ollen osallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna kaikki materiaalit ja välineet tulisivatkin olla lasten saatavilla, eikä kaapeissa piilossa, josta ne saa vain aikuisen luvalla ja avulla. Myös materiaalien hankinnoissa tulisi kuulla lasten toiveita. (Turja 2010, 40.)

3.5. Aikuinen lapsen osallisuuden mahdollistajana

Se että lapsi saa apua siihen, että voi olla osallinen, tarkoittaa, että aikuinen huomioi omassa toiminnassaan myös ne lapset, jotka eivät vielä tuota puhetta tai omaavat puheen tuottamisessa haasteita. Aikuisen tuleekin olla herkkä lapsen tavalle ilmaista itseään, jotta kaikki pääsisivät osalliseksi. Tässä aikuista auttaa, jos hän käyttää lapsille tyypillisiä kommunikaatiokeinoja, käsittelee asian välittömästi

juuri siinä hetkessä sekä käyttää lapsen ikätason mukaisia dokumentointitapoja. (Turja 2010, 37-38.)

Lasten kanssa työskentelevät joutuvat työssään tasapainoilemaan sen välillä, milloin lapsi tulee nähdä osaavana ja pätevänä toimijana, ja milloin vuorostaan tarvitsee aikuisen hoivaa ja suojelua. Aikuinen luonnollisesti ottaa voimakkaammin vastuun lapsen elämästä, mitä nuoremmasta lapsesta on kyse. Näin ollen vaarana on, että lapsen ääni jää aikuisen omien kiinnostusten kohteiden ja tulkintojen taakse, jolloin lapsen aito, oma ääni ei pääse kuuluviin eikä lapsen osallisuus toteudu. Lapsen osallisuus on lapsi- ja lapsuustutkijoiden keskuudessa perinteisesti nähty melkein mahdottomana: lapsi on nähty osaamattomana ja vasta kehittymässä olevana ihmisenä, joka on aikuisen kasvatuksen kohde. Viimeaikoina lapsen osallisuus on kuitenkin alettu huomata myös tutkimustyössä, jolloin on puolestaan alettu kritisoida näkemystä nähdä lapset aikuisten piirteitä korostavina toimijoina, itsenäisinä ja sinnikkäinä, pätevinä lapsina. Lasten toimijuutta tulisikin tarkastella enemmän lapsen näkökulmasta käsin; nähdä lapsi toimijana, joka käy vuorovaikutusta aikuisten kanssa. (Turja 2010, 30-31.)

Käytännön kasvatustyötä tekevien keskuudessa on puolestaan kritisoitu lasten osallisuutta siten, etteivät lapset vielä kykene, tai heidän ei tarvitse kyetä, ajattelemaan, tekemään päätöksiä ja kantamaan vastuuta osallisuuden edellyttämällä tavalla – lapsilta kun vaaditaan muutenkin tänä päivänä jo liikaa itsenäisyyttä ja vastuun ottamista. Edellä mainitut, lasten osallisuutta kritisoivat ajatukset voivat juontua siitä, ettei aina tiedetä, mitä tarkoittaa lasten osallisuus ja mitä sillä tavoitellaan. Käytännön kasvatustyössä myös ajatellaan usein, ettei lasta osallistavalle työtavalle ole aikaa eikä resursseja, mikä voi kertoa siitä, ettei lasta osallistavaa työtapaa nähdä tärkeänä lapsen oman oppimisen ja hyvinvoinnin kannalta. (Turja 2010, 30-31.) Nämä näkemykset tulivat ilmi myös niissä tapaamisissa ja koulutustilaisuuksissa, joissa itse sain olla mukana Osallisuuden voima –projektin myötä.

Osallisuudesta ajatellaan aikuisten keskuudessa myös siten, että valta siirtyy kokonaan lapselle. Tätä lapsen osallisuus ei kuitenkaan ole. Lapselle ei voi antaa kantaakseen liian suurta vastuuta toimistaan, sillä siihen hän ei vielä kykene, vaan aikuisella säilyy aina kasvatuksellinen vastuu toiminnasta. On aikuisen tehtävä määrittää lapselle rajat ja se, minkälaiseen vastuunkantoon he kehitystasonsa mukaisesti pystyvät. Mitä nuorempa lapsi saa vastuuta, joka sopii hänen kehitystasolleen, sitä helpompi hänen on oppia osallistumaan ja vaikuttamaan myöhemmässä elämässään. (Piironen 2007, 6.) Näin ollen käytännön kasvatustyötä tekevät tarvitsevatkin lisää tietoa osallisuudesta, osallisuuden

edellytyksistä, ilmenemistavoista ja tavoitteistakin, jotta osallisuus juurtuisi osaksi päivittäistä toimintakulttuuria. Uuden toimintatavan omaksuminen lähtee liikkeelle aikuisen omasta asenteesta.

Anu Alanko (2013) mainitsee osallisuuden olevan pedagogista toimintaa, jossa huomioidaan myös ihmisoikeudet. Alanko käyttää termiä *osallisuuden pedagogiikka*, sillä lapsen osallisuuden huomioiminen edellyttää aikuisilta pedagogista tahdikkuutta, tilannetajua, jotta voi aidosti nähdä lapsen ja kuunnella häntä. Aikuisen täytyy pystyä asettumaan lapsen tasolle. Kasvattajan oma itsetunto on myös oleellinen osa osallisuustoimintaa, sillä asenne lapsen osallisuuden edistämiseen lähtee aikuisen omasta asenteesta, johon puolestaan vaikuttaa ihmisen kokemuspohja; eilinen, tämä päivä ja huomina. (Alanko 2013.)

Lähiympäristönsä, kuten esimerkiksi päiväkotiryhmänsä, yhteisöissä solmittujen suhteiden avulla lapset pääsevät kokemaan yhteenkuuluvuutta ja yhteisvastuuta. Yhdessä tekemisen ja kokemisen perusteella heille voi muodostua tietoisuus myös laajemmasta yhteisöstä ja sen eduista, eli yhteiskunnasta, jonka toimintaan voi vaikuttaa, kun kokemusta osallisuudesta ja omien mielipiteiden esiin tuomisesta on kertynyt jo lapsesta asti. (Kiilakoski & Gretschel & Nivala 2012, 21.)

Kansalaiskasvatus on kansalaisten yhteiskunnallisen toimintakyvyn tukemista ja sen tunteen kehittämistä, että tuntee kuuluvansa jäsenenä kansalaisyhteisöön. Kansalaiskasvatus toteutuu usein niin, että kasvavista kansalaisista tavoitellaan sopeutuvia, lakeja noudattavia ja sopivasti aktiivisia, mutta myös kriittisiä, tiedostavia ja muutokseen tähtääviä kansalaisia. Demokraattisen yhteiskunnan voidaan sanoa tarvitsevan myös yhteiskunnallisesti kriittistä ajattelu- ja toimintakykyä, jotta saataisiin myös korjattua yhteiskunnassa ilmeneviä epäkohtia. Kasvatuksen avulla voidaan muuttaa kansalaisten totuttuja ajattelu- ja toimintamalleja, jolloin he tiedostavat muutoksen tarpeita ja muutosten tuomia mahdollisuuksia. Osallisuuden mukaan ottaminen jo varhaiskasvatuksessa auttaa kasvattamaan kasvavista kansalaisista muuttuvan yhteiskunnan tarvitsemia, aktiivisia kansalaisia. (Kiilakoski & Gretschel & Nivala 2012, 23.)

3.6. Osallisuuden hyötyjä

Lapsille on osallisuuden kokemuksesta monenlaista hyötyä. Osallisuuden myötä lapsi kokee aitoa dialogia aikuisen kanssa, jolloin lapsi saa kokemuksen olemassaolostaan, siitä, että häntä kuunnellaan ja arvostetaan aidosti. Tällainen kokemus puolestaan vaikuttaa positiivisesti lapsen identiteetin rakentumiseen, on

voimauttavaa ja valtauttavaakin. Osallisuus myös suojaa lapsia, erityisesti niitä, joilla on aikaisempia kokemuksia syrjäytetyksi tulemisesta ja epätasapainoisesta lapsuudesta. Osallisuus on yksi ihmisen perusvieteistä, mutta se on myös opittavissa oleva taito. Osallisuutta ei opita hetkessä, eikä myöskään pelkästään teoriassa, vaan luottamus osallisuuteen sisäistetään asteittain ja käytännön kokemusten kautta. Osallisuuden myötä aikuisten käsitys lapsista muuttuu, kun lapsista tulee passiivisten kohteiden sijaan aktiivisia toimijoita. Näin aikuiset joutuvat ottamaan vastuun omasta toiminnastaan, kun lapset ja heidän tilanteensa tulevat osallisuuden myötä näkyviksi. Osallisuus antaa myös aikuisille mahdollisuuden kunnioittaa lasten ajatuksia. (Alanko 2013; Oranen 2013.)

Osallisuuden myötä parantuvat myös lasten mahdollisuudet suojella itseään, sillä osallisuuden myötä lapset oppivat tunnistamaan lapsen oikeuksien rikkomuksia, joihin he voivat itse suoraan vaikuttaa tai kertoa rikkomuksista vastuulliselle aikuiselle. Lasten itseluottamus ja itsearvostus vahvistuvat osallisuuden myötä. Oppiessaan työskentelemään ryhmässä lapset omaksuvat ongelmanratkaisutaitoja, neuvottelu- ja vuorovaikutustaitoja, erilaisten näkökantojen ymmärtämistä, sovittelamista, sekä vastuuntuntoa ryhmässä yhteisesti päätetystä toiminnasta ja päätöksistä. Kaikki nämä ovat tärkeitä taitoja, joita tarvitaan myöhemmässä elämässä ja yhteiskunnan jäsenenä toimimisessa. Osallisuuden kautta lapsi vahvistuu uskomaan, että myös hän osaa tehdä päätöksiä, joilla on positiivisia vaikutuksia omaan, toisten lasten, perheen ja koko yhteisön elämään. Lasten osallisuuden kautta lapset ja lasten asiat tulevat näkyville yhteiskunnassa. Tämä puolestaan varmistaa sen, että lapsinäkökulma tulee huomioiduksi kaikessa taloudellisessa, sosiaalisessa ja poliittisessa päätöksenteossa, jotka tavalla tai toisella vaikuttavat lapsiin. (Osallisuuden ohjeistus 2012, 4.)

Tehtäessä kasvatustyötä lasten parissa, on työntekijöiden osattava keskittyä työssään olennaiseen, siihen, mikä on tärkeintä lasten ja perheiden näkökulmasta. Lasta osallistavan työtavan käyttöön otto vaatii koko työyhteisön sitoutumista asiaan ja toimintakulttuurin kehittämistä. Vaatii rohkeutta muuttaa työtapoja, mutta muutos voi olla positiivinen myös työntekijälle itselleen. Asettautuessaan aidosti lapsen tasolle, aikuinen saavuttaa näkökulman lasten maailmaan, jossa on lupa pysähtyä ihmettelemään elämän menoa. Kiireetön arki ja perushoidon arvostus auttavat aikuisia löytämään työn mielekkyyden, joka puolestaan auttaa pitämään yllä työmotivaatiota. (Mikkola & Nivalainen 2009, 91.)

4 OPINNÄYTETYÖN METODOLOGINEN KUVAAUS

4.1. Tutkimustehtävän ja tutkimusmenetelmien esittely

Päiväkodin arkitoimintojen viitekehyksestä tarkasteltuna opinnäytetyöni tutkimuskysymykset muodostuivat seuraavanlaisiksi: 1) minkälaiset ovat lasten vaikutusmahdollisuudet vaikuttaa päiväkodin arkitilanteisiin, tarkasteltuna lasten osallisuuden näkökulmasta? Sekä 2) mitä parannettavaa lasten mielestä on päiväkodin arkitoiminnoissa? Tutkimuskysymyksiini tavoitteina on kartoittaa lasten osallisuuden toteutumista nimenomaan päiväkodin arkitilanteissa, jotka ovat perinteisesti hyvin aikuisjohtoisia ja aiheuttavat usein ristiriitatilanteita aikuisten ja lasten välillä.

Päiväkodin arkitilanteita ovat leikkitilanteet, pukeutumis- ja riisumistilanteet, ruokailutilanteet, päivälepotilanteet ja ulkoilutilanteet, eli ne tilanteet, jotka toteutuvat joka päivä, muodostaen päiväkotipäivälle kehyksen. (Mikkola & Nivalainen 2009, 50.) Opinnäytetyössäni etsin vastauksia kysymykseen, onko lapsilla vaikutusmahdollisuuksia siihen, miten yllä mainituissa tilanteissa toimitaan? Voivatko lapset vaikuttaa näiden tilanteiden sujuvuuteen, jatkuvuuteen tai loppumiseen? Esimerkkeinä mainiten, jos leikki on todella pahasti kesken ja aikuinenkin aistii, leikissä olevan menossa jotain erityistä, niin kuullaanko lapsen toivetta jäädä sisälle jatkamaan leikkiä sen sijaan että leikki täytyy lopettaa ja mennä ulos? Kuunnellaanko lasten toiveita leikkikaverin ja leikkivälineiden suhteen, vai määrääkö aikuinen, kenen kanssa leikitään, mitä leikitään, missä leikitään ja milloin leikitään? Ovatko aikuiset läsnä tai osallisena lasten leikeissä vai leikkivätkö lapset itsekseen? Havainnoivatko aikuiset työssään lapsia? Saavatko lapset vapaasti keksiä ja leikkiä uusia, juuri keksimiään leikkejä? Miten aikuiset siihen suhtautuvat? Kuunnellaanko lasten toiveita saada tuoda oma lelu päiväkotiin vaikka joka päivä?

Kuunnellaanko lasten mielipiteitä tiettyjen vaatteiden päälle pukemisesta tai niiden pukematta jättämisestä? Huomioidaanko lasten mielipiteitä, jos he haluavat jättää pukematta ylleen kuravaatteet ja kumisaappaat vai antavatko aikuiset ymmärtää, että nämä vaatteet on pakko pukea? Jos mukana on useammat kengät, saako lapsi valita, mitkä kengät laittaa jalkaansa? Kuunnellaanko lasten mielipiteitä, jos lapsi ei halua lainkaan riisua päivälevolle mennessään sukkahousujaan, pitkiä kalsareitaan ja pitkähihaista paitaansa? Kuunnellaanko lapsen toiveita siitä, paljonko hän haluaa ottaa ruokaa lautaselleen – paljon vai vähän; haluaako lapsi maistaa ruokaa ja saako lapsi jättää ruokaa? Otetaanko lasten mielipiteet huomioon paikan valitsemisessa ruokapöydässä, eli saavatko lapset itse valita, kenen vieressä syövät? Voiko lapset itse valita ajankohdan, milloin nousevat pöydästä?

Kuunnellaanko isompienkin lasten toiveita, jos he haluavat tuoda kotoaan oman unikaverin päivälevolle? Voiko lapset voi valita, osallistuuko lepo hetkelle vai ei? Kuunnellaanko lasten toiveita siitä, koska voi nousta levolta? Voivatko lapset osallistua välipalalle "omaan tahtiinsa"? Kuunnellaanko lasten toiveita WC:ssä käynteihin liittyen, eli voiko lapsi mennä vessaan kesken ruokailun, kesken lepo hetken tai kesken ulkoilun? Voiko lapsi valita, käykö hän wc:ssä aikuisen kanssa vai ilman aikuisen valvontaa? Kuunnellaanko lasten toiveita pihäsääntöjä laadittaessa, eli otetaanko huomioon lasten omat toiveet siitä, mitä pihalla saa heidän mielestään tehdä ja minkälaisia leikkejä leikkiä?

Haastattelin 5-6 -vuotiaita lapsia yhdestä päiväkotiryhmästä. Tämä päiväkotito on mukana Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluiden Osallisuuden voima – projektissa. Ennen lasten haastattelujen toteutumista laadin vanhemmille kirjallisen tiedotteen, jossa kerrottiin Osallisuuden voima –hankkeesta, opinnäytetyöni suhteesta hankkeeseen sekä pyydettiin kirjallinen lupa haastatella lasta. Samassa lomakkeessa tiedusteltiin myös lapsen halukkuutta osallistua haastatteluihin. Haastattelut suunnittelin toteuttavani yksilö- tai parihaastatteluina. Havainnoinnin suunnittelin toteuttavani kolmena eri päivänä, jolloin havainnoin sitä, pääsevätkö lapset osallisiksi ja vaikuttamaan päiväkodin arkitilanteissa.

Kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän valitsin siksi, koska se sopii mielestäni parhaiten opinnäytetyöhöni sen luonteen vuoksi. Kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän tyypillisiä piirteitä on, että aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa ja ihmisiä käytetään tiedon keräämisen välineinä – kuten minullakin on suunnitelmassa tehdä. Näin ollen kvalitatiivista tutkimusmenetelmää käyttävä opiskelija voi luottaa enemmän itse tekemiinsä havaintoihin ja keskusteluihin haastateltavien kanssa kuin mitattavilla menetelmillä hankittavaan tietoon. Opinnäytetyöprosessini saattaa paljastaa lasten osallisuudesta yllättäviäkin asioita, jolloin opinnäytetyöni lähtökohtana on tarkastella saatua aineistoa monitahoisesti ja yksityiskohtaisesti, mikä on myös yksi kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän tyypillisistä piirteistä. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 164.)

Muut perustelut juuri kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän käytölle omassa opinnäytetyössäni ovat ne, että tavoitteenani on tyypillisen kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän tavoin saada kuuluviin tutkittavien, eli tässä tapauksessa lasten "ääni". Tämän lisäksi tyypillisen kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän tavoin tulen valitsemaan kohdejoukon tarkoituksenmukaisesti enkä satunnaisotosta käyttämällä, ja tulen käsittelemään aineistosta nousevia tapauksia ainutlaatuisina, tulkiten niitä myös sen mukaisesti. (Hirsjärvi ym. 2009, 164.)

4.2. Havainnointi ja haastattelu aineistohankintamenetelminä

Opinnäytetyössäni olen käyttänyt rinnakkain kahta kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää, haastattelua ja havainnointia. Kahden tutkimusmenetelmän käyttöä kuvataan myös tutkimusmenetelmälliseksi triangulaatioksi, joka yksinkertaistettuna tarkoittaa usean erilaisen tutkimusmenetelmän, useiden tutkijoiden, useiden tietolähteiden tai useiden eri teorioiden yhdistämistä samaan tutkimukseen. Triangulaatiota käyttämällä tekijä voi lisätä tutkimuksensa luotettavuutta. Triangulaatiossa on neljä erilaista päätyyppiä, joista oma opinnäytetyöni sijoittuu menetelmätriangulaation alle. Menetelmätriangulaatiota käytettäessä käytetään tutkimusaineiston hankinnassa useita eri tiedonhankintamenetelmiä, kuten esimerkiksi kyselytutkimusta ja haastattelua yhdistettynä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Triangulaation käyttämistä omassa opinnäytetyössäni perustelen sillä, että halusin saada mahdollisimman täsmällistä ja luotettavaa tietoa lasten osallisuudesta. Lasten haastattelemisen voi olla haastavaa ja joka kerta ei välttämättä päästä haastateltavan kannalta toivottuun lopputulokseen, joten halusin siksi kahden tutkimusmenetelmän avulla varmistaa tutkimusaineiston monipuolisuuden ja luotettavuuden. Havainnointi myös tukee haastattelujen avulla saatua aineistoa ja auttaa tulosten tulkinnassa.

Havainnoinnin valitsin aineistohankintamenetelmäksi haastattelujen rinnalle, koska koin sen tukevan haastattelemalla hankittavaa aineistoa. Haastateltavani ovat lapsia, joten heidän puheeseensa liittyen täytyy pitää mielessä tietynlainen varaus sen todenperäisyyteen. Havainnoinnin avulla saan tietoa, mitä todella tapahtuu, ja toimivatko ihmiset siten kuten he sanovat toimivansa (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 212). Liittyen omaan opinnäytetyöhöni, voin omien havaintojeni avulla itse todeta, toteutuuko lasten osallisuus päiväkodin arjessa konkreettisesti vai ei. Käyttämällä aineistohankintamenetelmänä myös havainnointia, voin myös verrata lasten haastatteluista saamiani tuloksia omien havaintojeni perusteella saatuihin tuloksiin. Näin ollen koen saadut tulokset myös luotettavimmiksi.

Koska keskityn havainnoinnissani päiväkodin arkitoimintojen havainnointiin, liittyy näihin tilanteisiin aikuisten ja lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja tilanteet saattavat muuttua nopeastikin. Havainnoinnin sanotaan sopivan hyvin juuri vuorovaikutustilanteissa ja nopeasti muuttuvissa tilanteissa kerättävän aineiston hankintaan. Toisaalta havainnointimenetelmää on kritisoitu siitä, että havainnoijan saapuessa tilaan, muuttuu havainnoitavien käyttäytyminen eikä luonnollista tilannetta siten synny. Tätä haittaa on pyritty vähentämään sillä tavalla, että

havainnoija on vierailut havainnoitavien luona useita kertoja ennen havainnoimisen aloittamista. (Hirsjärvi ym. 2009, 213.)

Havainnointia on eri asteista: täydellisestä piilohavainnoinnista totaaliseen osallistuvaan havainnointiin. Yleistä kuitenkin on, että havaintojen tekeminen yhdistetään osallistumiseen. Havainnoija voi valita myös tietynlaisen välimuodon, eli joissain tilanteissa keskittyy vain havainnoimaan ja joissain tilanteissa osallistuu. Tällöin havainnoija voi suurimmilta osin välttää sen, että hänen läsnäolonsa vaikuttaisi merkittävästi havainnoitavien käyttäytymiseen. (Grönfors 2010, 159-161.) Osallistava havainnointi eroaa havainnoinnista sillä, että käyttämällä sanaa 'osallistuminen' viitataan siihen läheiseen tapaan, jolla havainnoija osallistuu tutkittaviensa elämään. Osallistuvan havainnoinnin aikana havainnoija perehtyy ihmisten väliseen inhimilliseen kanssakäymiseen ja ihmissuhteisiin suoraan havainnoiden ja ollen osa vuorovaikutusta, haastatellen, tehden muistiinpanoja ja analysoimalla niitä. Osallistava havainnointi on jatkuvaa kuuntelua, katselua ja keskustelua vaatien havainnoijalta uteliaisuutta ja tarkkaavaisuutta huomaamaan yksityiskohtia, jotka arjessa helposti jäävät huomaamatta. (Kirmanen 1999, 222.)

Havainnointia varten tulee valmistautua erittäin huolellisesti, jotta osaa ottaa huomioon juuri aineiston kannalta arvokkaat asiat. Havainnoijan tuleekin kuvainnollisesti pukea ylleen tarkkailusilmälasit ja pitää mielessä opinnäytetyön kannalta tärkeät asiat. Teoriatieto tutkittavasta asiasta on myös täytynyt sisäistää ennen havainnoinnin aloittamista, sillä muutoin ei voi tietää, mitä kannattaa havainnoida. Jos päätyy tekemään muistiinpanoja havainnoinnin aikana, tulee tätäkin ennakkoon harjoitella esimerkiksi nopeiden merkintöjen tekemistä. Valokuvia ja muitakin aineistoja voi käyttää havainnoinnin ja oman muistin tukena, sillä on haastavaa tehdä muistiinpanoja "elävässä tilanteessa", koska muistiin kirjoittaessa ei voi juuri sillä hetkellä havainnoida, joten tutkimuksen kannalta merkittäviä tilanteita voi mennä tällöin ohi. (Aarnos 2010, 174-175.)

Koska haluan opinnäytetyössäni tietää, mitä haastateltavat ajattelevat tutkimastani aiheesta, koen yksinkertaisimpana tapana saada se selville käyttämällä teemahaastattelua. Teemahaastattelua voisi luonnehtia eräänlaiseksi keskusteluksi, joka tosin tapahtuu haastattelijan aloitteesta ja hänen ohjaamana. Teemahaastattelun tarkoituksena on saada selville haastateltavilta ne asiat, jotka haastattelijaa kiinnostavat hänen tutkimaansa asiaan liittyen. Viime vuosien aikana onkin alettu siirtyä perinteisestä kysymys-vastaus -haastattelusta enemmän keskustelunomaisiin haastattelutilanteisiin. (Eskola & Vastamäki 2010, 26.) Teemahaastattelu puoltaa valintaansa omassa opinnäytetyössäni myös siltä osin, että lasten haastattelemisen poikkeaa suuresti aikuisten haastattelemisesta. Uskon

keskustelevalle haastattelutyylissä saavani enemmän tietoa ja kokemuksia lapsilta, jolloin aineistosta muodostuu hyödyllinen ja rikas.

Lasten haastattelut toteutan yhdistämällä teemahaastattelua ja puolistrukturoitua haastattelua. Puolistrukturoidun haastattelun ero strukturoituun haastatteluun on, että siinä esitetään kaikille samat kysymykset, mutta haastateltavat saavat vastata kysymyksiin omin sanoin, ilman valmiita vastausvaihtoehtoja. Teemahaastattelussa puolestaan haastattelun aihepiirit on määritelty etukäteen, mutta siitä puuttuu kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mikä erottaa sen strukturoidusta haastattelusta. Haastattelijan tehtävänä on varmistaa, että kaikki etukäteen päätetyt teemat käydään kuitenkin teemahaastattelussa läpi, vaikka niiden järjestys ja laajuus vaihtelevat haastattelusta toiseen. (Eskola & Vastamäki 2010, 28-29.)

Teemahaastattelua miettiessäni oli mielessäni se, mitä kysyä lapsilta ja miten laatia kysymykset niin, että ne palvelevat opinnäytetyöni tutkimuskysymyksiä? Mistä kysymykset tulevat? Kysymykset voi toki keksiä oman intuition perusteella, kysyä sitä mikä itseä kiinnostaa eniten. Kysymyksiä voi pohjata myös aikaisempiin tutkimuksiin, mitä niissä on kysytty ja mitä jätetty mielestäni kysymättä. Teorian kautta voi myös asettaa kysymykset (johtaa kysymykset teoriasta), jolloin teoreettinen käsite muutetaan haastatteluteeman muotoon. Paras lopputulos tulee mielestäni hyödyntämällä kaikkia edellä mainittuja, mutta tärkeää on kuitenkin muistaa omat tutkimuskysymykset, joihin on hakemassa vastauksia. Yhdistelemällä tutkimuskysymykset, omaa intuitiota, aikaisempia tutkimuksia ja teoriaa, pääsee hyvin alkuun haastatteluteemojen ja kysymysten muotoilussa. (Eskola & Vastamäki 2010, 35.)

Teemarunko voi olla hyvä apu, sillä sen avulla voi varmistaa että kaikista teemoista on keskusteltu kaikkien haastateltavien kanssa. Teema-alueluetteloa voi muokata vaikka miellekartaksi, jolloin teemat on helpompi hahmottaa. Siitä voi myös helposti tarkistaa, missä kohti haastattelua ollaan menossa. Teemarunko voi sisältää esimerkiksi kolmen eri tason teemoja. Ylimpänä ovat laajat teemat, aihealueet, joista on tarkoitus keskustella. Toisen tason kysymykset voivat olla ns. apukysymyksiä, jotka tarkentavat teemaa. Apukysymysten avulla varsinaista teemaa voi pilkkoa pienemmäksi, jolloin saadaan helpommin vastattavia kysymyksiä. Kolmannen tason kysymykset voivat olla erittäinkin tarkkoja ”pikkukysymyksiä”, joita käytetään vain siinä tapauksessa, kun aikaisemmat kysymykset eivät ole tuottaneet vastauksia. Näillä kysymyksillä saa ”jutun juurta” tiukkoihin paikkoihin, jos tuntuu, ettei haastateltava vastaa varsinaiseen kysymykseen. Inttämään ei kannata jäädä, eli jos vastausta ei kolmannen

tasonkaan kysymyksillä saa, kannattaa kenties siirtyä seuraavaan vaiheeseen. (Eskola & Vastamäki 2010, 38.)

Kahden eri haastattelutyypin käyttämistä perustelen sillä, että esitin kaikille lapsille samat kysymykset, joihin he vastasivat omin sanoin. Joillekin lapsille kysymyksen merkitystä täytyi selittää tarkemmin, mutta pidin kuitenkin haastattelukysymysten rungon ja teeman koko ajan samana, eikä kysymysten merkitys muuttunut. Näiden haastattelutyypien katson myös sopivan parhaiten lasten haastattelemiseen, sillä lapsia haastateltaessa haasteita on aivan eri tavalla verrattuna aikuisten haastattelemiseen.

4.3. Lapsen haastattelemisen erityispiirteitä

Lasten haastattelemisen poikkeaa monin tavoin aikuisten haastattelemisesta, ja halusin perehtyä tämän haastattelutilanteen erityiseen luonteeseen huolellisesti ennakolta. Huomasin, että lasten haastattelemisesta oli varsin vähän julkaistua tietoa saatavilla, vaikka lasten haastattelua tiedonhankintamenetelmänä onkin käytetty psykologiassa, kasvatustieteessä ja sosiaalitieteissä. Onko näin, että lapsia ei ole pidetty luotettavina kertomaan omista kokemuksistaan liittyen omaan elämäänsä ja että aikuisten antama tieto on luotettavampaa sen takia, kun he ovat sanallisesti ja kognitiivisesti kyvykkäämpiä asioiden esille tuomisessa? Viime aikoina lapsiin liittyvässä yleisessä keskustelussa on kuitenkin herätty huomaamaan aikuiskeskisyyteen perustuva ajattelumme, jossa aikuiset tulkitsevat lasten puhetta sillä perusteella ja sen näkemyksen kautta, mikä aikuisella on maailmasta. (Kirmanen 1999, 197-198.)

Osallisuuden kautta on havahduttu huomaamaan myös lapset yksilöinä ja heidän oikeutensa tulla kuulluksi ja ilmaista asioita. Lasten haastattelemista luotettavana tiedonhankintamenetelmänä on lähestytty sitä kautta, että on enemmänkin keskitytty listaamaan tekijöitä, jotka vaikeuttavat lasten haastattelemista ja heikentävät lasten haastattelujen laatua, vedoten esimerkiksi lasten johdateltavuuteen. Pieni lapsi ajattelee konkreettisesti, eikä ajattelu sisällä etäisyyttä, joka johtaa abstraktista ajattelusta. Lapsen aikakäsitys on hyvin erilainen kuin aikuisen, joten haastattelut eivät voi olla kestoiltaan kovin pitkiä, enintään 15-20 minuuttia lasta kohden. Haastattelujen onnistumisen kannalta on tärkeää käyttää kommunikaatiotapaa, joka on lapsen ikätason mukainen. Lapsen käsitevarastoon ei aina kuulu monille aikuisille tutut sanat, joten lapsi voi tulkita ne eri tavalla kuin aikuinen. Näin ollen lapsia haastateltaessa on suositeltavaa käyttää yksinkertaista sanastoa, lyhyitä lauseita sekä tarkkoja, yksilöityjä kysymyksiä,

jotka edellyttävät konkreettista vastausta. Haastattelijan kannattaa pitää mielessä, että lapsi ei välttämättä ymmärrä asiaa samoin kuin haastattelija, mutta ymmärtää asian kuitenkin aivan "oikein". On myös tärkeää selittää lapselle, ettei kysymyksiin ole oikeita ja väriä vastauksia. Haastattelukysymykset on myös hyvä testata käytännössä ennen varsinaista haastattelutilannetta, esimerkiksi tutuilla lapsilla, jolloin saatujen kokemusten ja palautteiden perusteella haastattelukysymyksiä voi muokata. (Kirmanen 1999, 198-201.)

Haastatteluun ja havainnointiin valmistautuminen vaatii paljon ennakotyötä ja huolellista valmistautumista. Haastattelijan tulee myös pohtia eettisiä kysymyksiä, kuten sitä, minkälainen kokemus haastattelu ja tutkimukseen osallistuminen on lapselle ja minkälainen kuva tilanteesta lapsille muodostuu. Kerätessä lapsien tuottamaa tutkimusaineistoa, on tärkeää muistaa, ettei aineistonkeruu tai tutkimukseen osallistuminen saa mitenkään haitata lapsen arkea. On muistettava lapsiystävällisyys ja etiikka. Lapselta itseltäänkin olisi hyvä pyytää suostumus, kysyä, haluaako hän osallistua haastatteluun ja siten auttaa haastattelijaa. Lasten vanhemmille täytyy lähettää kirjallinen tiedote haastattelututkimuksesta, jossa on kohta, jonka täyttämällä he antavat kirjallisesti luvan lapsensa osallistua haastatteluun. Vanhemmilla on oikeus kieltää lapsensa osallistuminen haastatteluun. Haastattelun lapsiystävällisyys näkyy myös siinä, että tilanteessa on huomioitu jokaisen lapsen kehitysvaihe ja taidot ilmaista itseään. Hyödyllistä on myös hyödyntää päiväkodin henkilökunnan lapsituntemusta haastateltavia valittaessa. (Aarnos 2010, 172-173.)

Hyödyllistä on myös miettiä ennakkoon haastattelujen toteuttamistapa, eli haastatteleeko yhtä vai useampaa lasta kerrallaan, vai ketjuttaako haastattelutilanne. Arka lapsi saattaa rohkaistua parhaan kaverinsa mukana olosta, mutta toisaalta vaarana on se, ettei lapsi keskity haastattelutilanteeseen ja kysymyksiin tarpeeksi, jolloin tutkimusaineistosta ei tule hyödyllistä. Ketjutetussa haastattelutilanteessa puolestaan voi olla vaarana ensin tulleen lapsen keskittymisen häiriintyminen, sillä olisi suositeltavaa, että haastatteluympäristö olisi mahdollisimman rauhallinen ja muita virikkeitä tulisi olla tarjolla kovinkaan paljoa. (Eskola & Vastamäki 2010, 29-30.) Lapselle tulee antaa aikaa tutustua vieraaseen aikuiseen ja haastatteluympäristöön tulisi kiinnittää myös huomiota. Tuttu ja miellyttävä ympäristö auttaa lasta rentoutumaan ja avautumaan haastattelun aikana. Lapsen keskittymiskyvyn parantamiseen haastateltaessa vaikuttaa myös se, jos lapsi voi tuoda mukanaan oman lempilelunsa haastattelutilanteeseen, tai hänelle voidaan antaa tilanteen aluksi kiiltokuva tai tarra, jota tutkimalla keskustelu lähtee luontevasti käyntiin. (Aarnos 2010, 175.)

Lapselle olisi hyvä jäädä tunne, että hän todellakin auttaa haastattelijaa tiedon keruussa, eli hänen kertomillaan asioilla ja mielipiteillä on todellista väliä. Lapselle on tärkeää tulla aidosti kuulluksi – jo osallisuuden käsitteeseenkin peilaten. Itse haastattelutilanteessa on hyvä lähteä liikkeelle lapselle tutuista asioista, kuten jutella hänen perheestään, lemmikeistään, kavereistaan tai kuluneesta päivästä. Juttelu mukanaan tuomasta lelusta on hyvä keino johdatella keskustelu päiväkodin lelupäivään ja sitä kautta päiväkodin arjen kokemiseen. Haastattelu olisi hyvä lopettaa lapselle myönteisiin ajatuksiin: voi kysyä, jäikö lapsen mieleen jotain josta haluaisi kysyä? Kehua lasta, että hän suoriutui erittäin mallikkaasti ja auttaa minua paljon vastauksillaan sekä siirtää lapsen ajatukset jälleen arkipäivän siihen hetkeen, leikkiin tai peliin. (Aarnos 2010, 176-177.)

4.4. Aineiston analysointimenetelmistä

Haastattelu- ja havainnointimateriaalit olen analysoinut käyttäen apuna kvalitatiivisen aineiston analysointimenetelmää. Teemahaastattelun analysoinnissa ei voida sanoa olevan juurikaan eroavaisuuksia verrattuna havainnoin avulla saadun aineiston analyysiin, joten käytin molempien aineistohankintatapojen analysoimisessa samoja analysointitapoja, *litterointia, koodausta, teemoittelua ja tyypittelyä*. (Grönfors 2010, 167).

Aineistojen hankkimisen jälkeen ensimmäinen vaihe oli litteroiminen eli puhtaaksi kirjoittaminen. Haastatteluaineistojen käsittelylle on tyypillistä, että haastattelutilanne nauhoitetaan ääni- tai videonauhoille, jolloin aineiston ensimmäinen käsittelyvaihe on haastattelujen muuntaminen puhutusta muodosta kirjoitettuun muotoon eli litteroiminen. Se, kuinka tarkkaan ja yksityiskohtaisesti litteroidaan, määräytyy yleensä tutkimusongelman ja tutkimusmetodin perusteella. Haastatteluvuorovaikutuksen ja haastattelun osallistujien välisten suhteiden ollessa tutkittavana on mahdollisimman tarkka litterointi tarpeen, kun taas haastattelusta nousevia asiasisältöjä tutkittaessa kovin yksityiskohtainen litterointi ei ole tarpeen. (Ruusuvuori 2010, 424-425.)

Litterointia käytettäessä tulee muistaa, että suullisesta kirjalliseen muotoon muunnettu aineisto on jo kertaalleen tulkittu sen tehneen henkilön toimesta, ja ettei litterointia koskaan voi tehdä täydellisesti. Vaikka kuinka yrittäisi kirjata ylös kaiken nauhalla kuulemansa, jää osa aina kuulematta tai huomioimatta. Näin ollen litteroijan rajallinen huomiointikyky ohjaa jo aivan ensimmäistäkin tulkintaa tutkimusaineistosta. Samalla litteroija tekee koko ajan valintoja siitä, mitkä asiat ovat juuri hänen tutkimusaiheensa ja tutkimusongelmansa kannalta oleellisia

asioita, jotka nostaa aineistosta esille. Litteroinnin käyttö on kuitenkin perusteltua, koska kuuntelemalla nauhoitettua puhetta isojen kokonaisuuksien hahmottaminen olisi hyvin vaikeaa, ellei mahdotontakin (Ruusuvuori 2010, 427-428). Litterointi on olennainen osa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta, tuoden laadullisen aineiston lähelle lukijaa, lisäten tutkimusanalyysin läpinäkyvyyttä sekä antaen lukijalle mahdollisuuden tehdä tulkintoja ja uudelleenanalyysyjä (Nikander 2010, 433). Kun aineiston litteroi itse, on tämä työvaiheena materiaaliin tutustumista, alustavan koodaus- tai teemoittelusuunnitelman miettimistä ja ensitulkintojen tekoa. Tärkeää on valita juuri sellainen aineiston purkutapa, jonka avulla on yksinkertaista omaksua erilaiset tulkintatavat ja analyttiset näkökulmat. (Nikander 2010, 435.)

Litteroinnin jälkeen jatkoin aineistoni analysointia koodauksen avulla, sillä se auttoi minut alkuun aineiston analysoinnissa ja oli luonteva askel ennen aineiston tarkempaa analyysiä. Kun aineiston sisältökokonaisuutta aletaan jakaa pienempiin osiin, ja aletaan tarkemmin tarkastella näitä osia, puhutaan aineiston koodaavasta jäsentämisestä. Kun puhutaan koodeista, tarkoitetaan erilaisia merkkejä; kuten esimerkiksi numeroita, kirjaimia tai muita merkkejä, tai vaikka värillisellä kynällä aineistoon tehtyjä alleviivauksia. Kun merkitään samoilla koodeilla ne tekstikohdat, joissa puhutaan samoista tai samankaltaisista asioista, tehdään analysointia helpommaksi ja saadaan ryhtiä aineistoon. Sanat, lauseet, rivit, kappaleet tai pidemmät tekstiosiot voivat olla koodausyksiköitä. Käytettäessä koodausta, merkitään aineistoon niitä asioita, jotka ovat merkittäviä asioita tutkimustehtävän ja tutkimuskysymysten kannalta. Koodauksen avulla kartoitetaan siis aineistosta sitä tietoa, mitä tutkimusaiheeseen liittyvää siellä on. Tällä tavalla saadaan aineistosta monipuolinen kuva, jolloin on hyvä jatkaa eteenpäin varsinaiseen analyysiin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Teemoittelu on luonnollinen tapa edetä teemahaastattelulla saadun aineiston analysoimisessa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tällöin aineisto järjestetään esimerkiksi haastatteluteemojen mukaan siten, että kaikkien haastateltavien kyseiseen teemaan liittyvät vastaukset löytyvät aina tietyn teeman alta (Eskola ym. 2010, 43; Saaranen-Kauppinen ym. 2006). Kaikki ne teemat, joista on puhuttu haastateltavien kanssa, myös löytyvät yleensä kaikista haastatteluista – tosin niiden määrä ja esiintymistapa voivat vaihdella. Joskus teemat mukailevat aineistonkeruuvaiheessa käytettyä teemahaastattelurunkoa, mutta aina näin ei ole. Opinnäytetyön tulosten raportoinnin yhteydessä voi esittää aineistosta suoraan lainattuja kohtia, sitaatteja. Sitaattien tarkoituksena tulosten havainnollistamisen lisäksi todistaa, että opinnäytetyön tekijällä on todellakin ollut kyseinen aineisto käytettävissään, mihin hän raportointinsa pohjaa. Sitaattien käyttöä tulee kuitenkin pohtia kriittisesti, ja välttää peräkkäisten sitaattien

kokoelmaa, ilman että raportoinnista puuttuu opinnäytetyön tekijän oma kommentointi ja kytkökset teoriaan. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Tyypittely puolestaan tarkoittaa erilaisten tyyppikuvausten esiin nousemista, rakentumista, aineistosta (Eskola ym. 2010, 43). Tyypittelyssä on tavoitteena pystyä löytämään ja esittämään opinnäytetyön aiheesta se olennaisin. Tyypittelyn avulla haastateltavilta saatu aineisto tiivistetään havainnollisiin tyyppisiin. Haastatteluaineistosta etsitään tietyn tyyppisiä vastauksia, joissa yhdistyvät tietyt elementit, ja siksi niiden voidaan ajatella edustavan tiettyä tyyppiä. Tyyppiin kuuluvien tekstien avulla voidaan muodostaa tyyppikuvauksia, joissa yhdistyvät eri vastauksissa esiintyvät yleiset ja siksi tyyppilliset elementit. Vertailemalla näitä tyyppikuvauksia voi helpommin nähdä eri tyyppien eroavaisuudet toisistaan sekä sen, minkälaisia tyyppisiä aineistosta voi nostaa esiin. Tyyppikuvaukset ovat eräänlaisia tiivistelmiä aineistosta, joiden avulla tiivistetään aineiston keskeisimmät asiat. Raportoidessa tuloksia, voi analysoinnissa esittää muodostetut tyypit, jonka jälkeen tyyppien sisältöä edelleen teemoitellaan tarkemmin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Kvalitatiivisen aineiston tuloksia kirjallisesti raportoidessa on tärkeää muistaa välttää tekstin epäjohdonmukaisuutta, liian pitkiä lauseita, tekstin hajanaisuutta ja kirjoitusvirheitä. Tärkeää on selkeä kieliasu ja se, että työllä on selkeä alku, keskiosa ja loppu. Tärkeää on myös käydä kirjallisessa työssä metodista keskustelua, jossa tarkastellaan niitä asioita, jotka liittyivät opinnäytetyön tekemiseen. Opinnäytetyö, jossa käytetään osallistumista ja havainnointia, sisältää havainnoijan henkilökohtaisen tutkimiskokemuksen sekä vuorovaikutusta havainnoijan ja havainnoitavien välillä. Näin ollen on tärkeää pystyä säilyttämään tämä henkilökohtainen ote. (Grönfors 2010, 168-169.) Tuloksia analysoitaessa tulee myös muistaa harjoittaa tulkintoja, johtopäätöksiä ja pohdintaa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

4.5. Opinnäytetyöprosessin kuvaus ja aineiston hankinta

Opinnäytetyöprosessini alkoi keväällä 2013 huomattuani internetissä Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluissa alkaneen Osallisuuden voima –projektin. Otin yhteyttä projektin yhteyshenkilöön ja tiedustelin mahdollisuutta päästä mukaan projektiin opiskelijan roolissa. Luvan saatuani oli yhteydessä opettajiin, ja pidimme ensimmäisen palaverin laatimani ideapaperin pohjalta toukokuussa 2013. Ideapaperin tarkoituksena on kuvata opinnäytetyön idea ja perustavoite sekä kuvata opinnäytetyön lähestymistapa ja näkökulma kohderyhmään. Tämän jälkeen

aloin perehtymään opinnäytetyössäni tarvitsemaani kirjalliseen teoria-aineistoon sekä valmistelemaan tutkimussuunnitelmaa tutkimuslupahakemuksen liitteeksi. Tutkimuslupahakemukseni (liite 1) hyväksyttiin Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluissa kesäkuun puolivälissä, jonka jälkeen aloitin opinnäytetyöni teoriaosan kirjoittamisen.

Elokuussa tapasin yhteistyöpäiväkodin johtajan, jonka kanssa pohdimme opinnäytetyön kysymyksiä sekä sopivaa lapsiryhmää, missä toteuttaa aineistonhankintani. Rajasin opinnäytetyöni koskemaan 5-6 –vuotiaita lapsia, jonka jälkeen osallistuin yhteistyöpäiväkodista valitun lapsiryhmän henkilöstön tiimipalaveriin, jossa kerroin tarkemmin opinnäytetyöni sisällöstä ja aineistonkeruumenetelmistäni. Tällöin luovutin myös tiedotteen jaettaviksi lasten vanhemmille, jossa myös tiedustelin kirjallisesti lupaa haastatella heidän lastaan (liite 2). Tämän jälkeen keskityin hetkeksi teorian tiedon kirjoittamiseen, lasten haastattelukysymysten laatimiseen sekä havainnointiin valmistautumiseen. Teoriaosuuden kirjoittamisessa ja haastattelukysymysten laatimisessa kesti omien perhesyideni takia hiukan ennakoitua pidempään, mutta vihdoin lokakuun lopussa pääsin jalkautumaan yhteistyöpäiväkodin lapsiryhmään suorittamaan havainnoinnin ja lasten haastattelut. Tutkimusaineiston hankintaa seuranneen kuukauden aikana litteroin tutkimusaineiston ja työstin sen kirjalliseen muotoonsa opinnäytetyöni sisällöksi. Marraskuun viimeisinä viikkoina viimeistelin koko opinnäytetyöni lopulliseen asuunsa ja työstin opinnäytetyöseminaarissa tarvittavan diaesityksen.

Päätin toteuttaa havainnoinnin ennen haastatteluja, sillä koin, että havainnoinnin aikana voisin samalla tutustua lapsiin, jolloin haastattelutilanteessa olisin heille jo tutumpi henkilö. Varasin koko aineistonkeruulle aikaa viisi työpäivää. Ensimmäisen kahden päivän aikana suoritin siis havainnoinnin yhteispäiväkodin 5-6 –vuotiaiden lapsiryhmässä, jonka jälkeen suoritin samojen lasten haastattelut seuraavana kahtena peräkkäisenä päivänä. Havainnoin lapsiryhmää ja aikuisia aina koko päivän ajan, ja käytin apuna paperia ja kynää tehdessäni muistiinpanoja. Päivän päätteeksi kirjoitin muistiinpanoni tietokoneelle. Toteutin havainnoinnin päiväkodin sisä- ja ulkotiloissa; kyseisen lapsiryhmän käyttämässä kahdessa sisäleikkillassa, ruokailu- ja eteistilassa sekä ulkona, aidatulla piha-alueella. Samalla kun havainnoin lapsiryhmän toimintaa päivittäin toistuvissa arjen tilanteissa, tutustuin samalla lapsiin, päästen myös hiukan osalliseksi heidän päivittäisiin touhuihinsa. Havainnointia tehdessäni olin siis osallistuva, enkä täysin ulkopuolinen havainnoija, sillä avustin lapsia pukeutumistilanteissa ja askarteluissa, osallistuin aamupiiriin sekä olin taustalla ruokailutilanteissa.

Havainnoidessani keskityin aikuisten ja lasten toimintaan päiväkodin arkitilanteissa. Havainnoin, millä tavalla aikuinen kuuntelee lapsia, miten reagoi lasten esittämiin asioihin eli mahdollistaako hän omalla toiminnallaan lasten osallisuuden? Käytin löyhästi apuna ennakkoon suunnittelemaani havainnointirunkoa (liite 4), varmistaakseni sen, että huomasin havainnoida oikeita asioita. Loppujen lopuksi en kovinkaan paljoa tukeutunut havainnointirunkoon, vaan olin itse läsnä lapsiryhmän arjen tilanteissa, joissa havainnoin aikuisten käyttäytymistä lasten osallisuuden näkökulmasta ja tein muistiinpanoja sen perusteella, mitä näin ja kuulin.

Havainnoinnin avulla sain hyvin tietoa kyseisen lapsiryhmän lasten ja aikuisten välisestä vuorovaikutuksesta. Havainnoinnin kautta sain myös omakohtaista tietoa siitä, toteuttivatko ryhmän aikuiset lasten osallisuutta tukevaa toimintatapaa ollessaan vuorovaikutuksessa lasten kanssa arjen tilanteissa. Tutkimusmenetelmällisen triangulaation eli kahden eri tutkimusmenetelmän, haastattelujen ja havainnoinnin, käyttäminen onnistui mielestäni hyvin. Menetelmät tukivat toisiaan ja niiden rinnakkainen käyttö osoittautui hyödylliseksi. Yhteistyöpäiväkoti oli ollut jo jonkin aikaa mukana Osallisuuden voima –projektissa, joten ennako-odotukseni oli, että päiväkodin toimintatapaan kuuluu jo lasten osallisuuden huomioiminen. Näin ollen havainnointi oli erittäin hyvä valinta haastattelujen rinnalle, sillä sen avulla pystyin omakohtaisesti toteamaan, toteutuiko lasten osallisuus vai ei. Valmista, litteroitua havainnointiaineistoa kertyi noin kaksi sivua.

Haastatteluja suunnitellessani pohdin pitkään, haastattelenko yhtä vai useampaa lasta kerrallaan, vai ketjutanko haastattelutilanteen? Se näkökulma, että haastattelutilanne häiriintyy toisen henkilön tullessa tilanteeseen ja häiritsee näin ensimmäisenä tilanteeseen tulleen keskittymistä, sai minut luopumaan ajatuksesta tuoda kesken haastattelun toinen lapsi mukaan. Myös keskusteltuani yhteistyöpäiväkodin lapsiryhmän aikuisten kanssa, päädyin toteuttamaan haastattelut yksi lapsi kerrallaan, mikä osoittautui hyväksi päätökseksi. Olin suunnitelmissani varannut aikaa havainnoinnille ja haastateluille viisi arkipäivää, mutta sainkin suoritettua aineiston hankinnan neljän arkipäivän aikana.

Haastattelut toteutin lapsiryhmän normaalin arjen lomassa, jolloin jokainen lapsi lähti vuorollaan mukaani haastattelutilaan. Ennen haastatteluiden aloittamista olin kertonut yhteisesti lapsille, miksi olen heidän päiväkotiryhmässä nämä muutamat päivät: että vaikka olenkin aikuinen, olen koulussa ja teen koulutehtävää, johon toivon saavani heidän apuaan, haastattelujen avulla. Lapset lähtivätkin pääosin innokkaasti mukaani. Tarkistin myös joka päivä lapsiryhmän aikuisilta ajankohdan,

milloin olisi sopiva aika haastatteluille, ettei ryhmän toiminta häiriintyisi minun läsnäolostani.

Haastattelutilaksi valitsin aluksi lapsiryhmän ruokailutilan, jossa oli valmiina pöytiä ja tuoleja, eikä tilassa ollut haastatteluhetkellä muita. Muutaman lapsen haastateltuani huomasin, että läpikulkua tilan kautta oli jonkin verran. Niinpä siirryinkin suorittamaan loput haastattelut pieneen neuvotteluhuoneeseen, mikä olikin hyvä ratkaisu. Neuvottelutila oli pieni ja rauhallinen, ja sen oven pystyi sulkemaan. Tilassa oli pieni pöytä sekä tuolit pöydän ympärillä. Kaikki haastattelemani lapset olivat haastattelutilanteessa luonnollisia, eivätkä silmin nähden ainakaan kovin jännittäneet. Haastattelu-aika oli n. 10 minuuttia / lapsi ja kysymyksiä kertyi yhteensä 23 kappaletta. Heti haastattelun aluksi sanoin jokaiselle lapselle, ettei tässä haastattelussa ole oikeita tai vääriä vastauksia, vaan kaikki heidän kertomansa vastaukset ovat oikein ja minulle tärkeitä. Kannustin lapsia haastattelun aikana sanomalla "hyvä", "joo" tai "ei haittaa, jos et tiedä tai muista", mikä selvästi vahvisti lapsen mielikuvaa siitä, että hän vastaa "oikein".

Haastatteluiden edetessä huomasin, että jotkut haastattelukysymykset olivat joillekin lapsille vaikeita ymmärtää. Tästä merkinä oli hiljaisuus kysymyksen esittämisen jälkeen. Esimerkiksi kysymyksen numero 20:n kohdalla ("mistä lapset saavat päiväkodissa päättää") osa lapsista ei selvästikään tiennyt, mitä tarkoittaa sana "päättää". Niinpä "avasin" näitä kysymyksiä enemmän, eli kerroin omin sanoin, mitä kysymyksellä tarkoitan. Saatoin myös pilkkoa kysymyksen osiin tai vaihtaa sanojen järjestystä tai sanojen laatua. Tällä tavoin varmistin, että lapset todella ymmärsivät kysymyksen ja myös sen, mitä he siihen vastasivat. Tein nämä muutokset kuitenkin aina niin, että kysymyksen varsinainen tarkoitus ei muuttunut. Lisäksi osa lapsista ymmärsi kysymykseni väärin, jolloin jouduin ohjailemaan heitä oikeaan suuntaan, jotta sain heiltä oikeaan aiheeseen liittyviä vastauksia.

Haastattelun lopuksi kiitin jokaista lasta avusta, hyvistä vastauksista ja palautin heidän mieliinsä sen tekemisen, jonka parista olivat haastattelutilanteeseen lähteneet. Ennen haastattelujen toteuttamista pohdin sitä, antaako lapsille jonkinlainen palkinto, kuten tarra tai kiiltokuva. Päätin kuitenkin luopua palkinnon antamisesta tasapuolisuuden nimissä, sillä kaikilta ryhmä lapsilta en ollut saanut vanhemman suostumusta haastatteluun, jolloin palkinnot olisivat saattaneet luoda eripuraa ja epätasa-arvoisuutta lasten välille. Tämä osoittautui hyväksi ratkaisuksi, sillä lapset olivat silminnähden tyytyväisiä saamiinsa kehuihin, jotka heille esitin haastattelun loputtua. He olivat selvästi tyytyväisiä saadessaan olla minulle avuksi.

4.6. Tutkimusaineiston analysointiprosessi

Litterointivaiheessa kirjoitin puhtaaksi koko haastatteluaineiston, eli kuuntelin nauhoitukset ja kirjoitin haastattelut tietokoneella word -tiedostoon sanatarkasti. Litterointivaiheen aikana tein jo jollain tasolla analysointia saamistani tuloksista; pohtien haastattelukysymysten ja vastausten suhdetta sekä tulosten edelleen analysointia. Olen järjestellyt tutkimusaineiston haastatteluteemoittain, teemoja ovat leikki, ulkoilu, ruokailu, päivälepo sekä lapsen mielipiteen huomioiminen. Valmista, litteroitua aineistoa kertyi yhteensä noin 6 sivua. Litteroinnin jälkeen luin aineiston läpi useaan kertaan ja analysoin, mitä tämä aineisto haluaa minulle kertoa. Lukemisen lomassa aloin koodata kunkin haastatteluteeman alla olevia vastauksia: hain kunkin kysymysten vastauksista kaikki samankaltaiset vastaukset ja merkitsin ne tietyllä merkillä sekä eri värisillä alleviivauksilla. Laskin myös, montako samankaltaista vastausta on saatu yhtä kysymystä kohden.

Valmistellessani haastattelukysymyksiä, olin teemoitellut haastattelukysymysten rungon eri teemojen mukaiseksi. Teemat olivat niitä päiväkodin arkitoimintoja, joihin opinnäytetyössäni keskityn. Näin ollen oli suhteellisen helppoa aloittaa litteroinnin jälkeen aineistoni analysointi koodaamalla. Koodasin aineiston, eli merkitsin samansuuntaiset vastaukset samalla merkillä; rastilla, viivalla, ympyrällä ja käyttämällä erivärisiä kyniä. Näin sain jäsennettyä aineistoa ja pystyin näkemään ja nostamaan esiin juuri niitä asioita, jotka ovat merkittäviä oman opinnäytetyöni tutkimustehtävän ja tutkimuskysymysten kannalta. Koodaamisen jälkeen oli aika alkaa tarkastella aineistosta esiin nousevia, erilaisia vastaustyyppisiä, joista oli löydettävissä tietyn tyyppisiä elementtejä. Tämän jälkeen aloin kirjoittamaan löytämiäni tuloksia opinnäytetyöhöni.

4.7. Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Suorittamani haastattelut eivät näyttäneet olleen yhteistyöpäiväkodin lapsille millään tavalla ikäviä, eikä antanut heille negatiivista kuvaa haastateltavan osallistumisesta. Uskon heille muodostuneen positiivisen kuvan haastateltavan olemisesta. En palkinnut lapsia haastatteluiden johdosta millään tavalla, kuten esimerkiksi tarralla tai kiiltokuvalla. Korvaukseksi osallistumisestaan he saivat minulta henkilökohtaisen, kauniin kiitoksen. Kiitokseeni he tuntuivat olevan aidosti tyytyväisiä ja olin aistivinani heistä tietynlaisen ylpeyden sen johdosta, että he olivat saaneet olla apuna minulle työni tekemisessä. Toteutin haastattelut yhteistyöpäiväkodin normaalin arjen lomassa, eivätkä havainnointi ja haastattelut mitenkään haitanneet lasten normaalin päiväkotiarjen sujumista.

Huomioin aineistonhankinnassani myös lapsiystävällisyyden ja etiikan. Lasten koteihin lähettämäni kirjeen mukana oli myös lapsen oma suostumus haastatteluun, eikä vain hänen vanhempansa suostumus. Osa lapsista ei halunnut osallistua haastatteluun, vaikka vanhemmalta olikin saatu siihen lupa. Niinpä kunnioitin lasten päätöksiä, enkä haastatellut lainkaan näitä lapsia. Yhtään vanhempien kieltävää vastausta en saanut, mutta melko suuri osa vanhemmista jätti palauttamatta haastattelulupahakemuksen päiväkodille.

Noudatin haastatteluissani lapsiystävällisyyttä myös siten, että sanoitin haastattelukysymyksiä yksinkertaisemmiksi, lapsen kehitystason ja itseilmaisutaitojen mukaisesti, johdattelematta lapsia kuitenkaan liikaa. Hyödynsin myös yhteistyöpäiväkodin henkilökunnan lapsituntemusta, kun valitsin haastateltavien joukkoa sekä miettiessäni haastattelujen toteutustapaa – yksi vai kaksi lasta kerrallaan. Yksilöhaastattelut toimivat erittäin hyvin ja häiriöittä, ja lasten keskittyminen säilyi koko haastattelun ajan. Säilytin työni tekemisessä myös kaikkien siihen osallistuneiden yksityisyyden, sillä aineistosta ei millään tavalla käy ilmi vastaajien nimet, sukupuolet tai päiväkotiryhmän nimi, jossa aineisto kerättiin.

5 TULOKSET

5.1. Havainnoinnin tulokset

Havainnoinnin tukena käytin löysästi havainnointirunkoa, mutta pääosin käytin tukena haastattelukysymysten teemoja, joita olivat leikki, pukemis- ja riisumistilanteet, ulkoilu, ruokailu, päivälepo ja lapsen mielipiteen huomioiminen. Havainnoimalla juuri näitä tilanteita ja ollessani kyseisissä tilanteissa itsekkin osallisena, koin saavani kaikista parhaiten tietoa lasten osallisuuden toteutumisesta juuri näissä tilanteissa. Havainnoin, kuinka lasten osallisuus tilanteissa toteutuu ja kuinka aikuiset näissä tilanteissa toimivat lasten osallisuuden toteutumisen näkökulmasta. Havainnoimieni tilanteiden jälkeen kirjoitin välittömästi ylös paperille, mitä olin juuri nähnyt tai kuullut. Näin löysin suhteellisen helposti havainnointimuistiinpanoistani ne oleelliset asiat, jotka myöhemmin samana päivänä kirjoitin myös tietokoneelle opinnäyteyöhöni. Jaottelemalla havainnointiaineisto eri teemojen mukaisesti, saadaan aineistosta ymmärrettävä, jolloin tulosten analysointi on helpompaa. Erittelin havainnointimuistiinpanoistani teemojen mukaisen aineiston lisäksi ne erityiset vuorovaikutustilanteet, joissa tapahtui lapsen ja aikuisen välistä kommunikointia siitä, mitä saa tehdä ja mitä ei; ja miksei saa tehdä. (Törrönen 1999, 232-232.)

Havainnointipäivien aikana esiintyi tilanteita, joissa lapset tulivat kysymään aikuisilta, voivatko he pelata jotain tiettyä peliä tai leikkiä. Pääsääntöisesti aikuiset suostuivat lasten pyyntöihin, ja yhdessä etsittiin lelua toiselta osastolta asti, kun lapset toivoivat juuri tätä tiettyä lelua leikkeihinsä. Ainoa asia, mikä esti aikuisia suostumasta lasten leikkipyyntöihin, oli ennakoon suunnitellun toiminnan alkaminen, kuten esikoulutehtävien tekeminen. Havainnointikertojeni aikana kyseisen lapsiryhmän aikuiset eivät osallistuneet lainkaan lasten leikkeihin eivätkä istuneet esimerkiksi lattialla lasten seurana heidän leikkiessään. Lapset leikkivät vain keskenään ja tarvittaessa kysyvät aikuisilta vain lupaa johonkin asiaan. Aikuisten leikkiin osallistumista käsitellään myös haastattelukysymyksissä.

Uloslähtö- ja sisään tulotilanteissa kyseisen lapsiryhmän lapset olivat hyvin omatoimisia pukemisessa ja riisumisessa: lapset pukivat ulkovaatteet päälleen itsenäisesti omilla naulakoillaan, jonka jälkeen he siirtyivät eteiseen laittamaan kengät jalkaansa ja mahdolliset kuravaatteet yllensä. Kukaan lapsista ei kertaakaan kyseenalaistanut kuravaatteiden päälle pukemista. Tämä tuli esiin myös haastatteluvastauksissa. Yhteistyöpäiväkodin piha on suhteellisen iso. Pihalla on yksi erillinen kiipeilyteline, kahdet kiikut sekä pieni tekonurmipäällysteinen pallokenttä. Lisäksi on hiekkalaatikko, iso kivi sekä metsäkaistale. Ulkoilutilanteissa

lapset olivat myös hyvin omatoimisia ja leikkivät keskenään koko ulkoilun ajan. Aikuisen rooli oli lähinnä valvoa lasten leikkejä.

Myös wc –käyntien osalta lapset olivat erittäin omatoimisia, eivätkä juurikaan tarvinneet aikuisia avukseen. Lapset ilmoittivat itse, milloin olivat menossa vessaan, jolloin aikuinen tiesi lapsen olinpaikan vaikkei häntä näkynyt. Aikuiset eivät myöskään tarjonneet liikaa apuaan wc-asioissa, vaan antoivat lasten suoriutua niistä itsenäisesti, mennessä apuun lapsen itse sitä pyytäessä.

Ruokailutilanteissa lapset siirtyvät erilliseen ruokailutilaan, jossa on käytössä lapsille mitoitettu, matala linjasto. Ruoka on esillä linjastossa. Lapset ottavat itse linjaston alusta tarjottimen, aikuinen annostelee ruuan lasten lautasille ja asettaa lautasen lapsen tarjottimelle. Maito on kaadettu valmiiksi laseihin ja ruokailuvälineet on katettu valmiiksi pöytiin. Ruokailutilanteissa esiintyi vaihtelua aikuisten toiminnassa: yhtenä havainnointipäivänä aikuinen kysyi lapsilta ruokaa heidän lautasilleen annostellessa; perunaa vai makaronia, muttei sitä, kuinka paljon lapsi ruokaa haluaa. Hän myös kysyi, haluaako lapsi ketsuppia ruokaansa. Toisena päivänä eri aikuinen puolestaan kysyi lapsilta, montako perunaa ja kalapalaa haluaa. Myös välipalalla eri aikuinen kysyi, montako lättyä lapsi haluaa, kertoen myös lättyjä olevan tarjolla vain tietty määrä lasta kohti. Toisena havainnointipäivänä jälleen eri aikuinen kysyi jokaiselta lapselta, tykkääkö lapsi kyseisestä kiisselistä ja annosteli kiisselin lapselle sen mukaan, mitä lapsi vastasi.

Kyseisessä lapsiryhmässä päivälevolle menevät kaikki ryhmän lapset ja päivälepo kestää vähintään 45 minuuttia, jonka jälkeen lapset siirtyvät ulkoilemaan. Päivälevon aikana kuunnellaan satu ja makoillaan sängyssä. Päivälevolle mentäessä lapset eivät tässä ryhmässä riisu lainkaan sisävaatteitaan vähemmäksi ja unikaverikin sai olla mukana kaikilla lapsilla, jos lapsi itse niin haluaa – myös esikoululaisilla. Nukahtaneet lapset siirtyivät ulkoilemaan heti herättyään tai jäivät sisälle, jos aika ei enää riitä ulkoiluun ennen välipalan alkamista.

Puhuessaan lapsille aikuiset eivät lainkaan korottaneet ääntään eivätkä huutaneet. Osa aikuisista sanoi lapsille kehotukset sinä –muodossa, kuten ”mieti itse hiljaa mielessäsi, onko sinulla tarve käydä vessassa ennen ulos lähtöä”, eikä kohdistanut kehotusta yleisesti koko ryhmälle. Toisena päivänä havainnointini aikana muutama lapsi kysyi lupaa jäädä sisälle leikkimään, vaikka uloslähtö oli menossa. Aikuinen kielsi sisälle leikkimään jäämisen sanomalla, että nyt lähdetään ulos. Toisena havainnointipäivänäni lapsiryhmässä oli oman lelun päivä, jolloin lapset saavat tuoda oman lelun päiväkotiin. Yhdellä lapsella oli mukanaan lelu, jota ei olisi saanut päiväkodin sääntöjen mukaan tuoda päiväkotiin. Aikuinen kertoi kyseiselle lapselle,

että päiväkodin säännöt kieltävät tällaisten lelujen tuomisen, mutta antoi lapselle kuitenkin luvan esitellä lelun, muttei leikkiä sillä. Tästä lapsi suutahti, mutta aikuiset sanoivat, että asiasta keskustellaan lapsen kanssa kahdestaan lisää myöhemmin - ja näin tapahtuikin.

5.2. Haastattelujen tulokset

Yhteistyöpäiväkodin lapsiryhmässä on 23 lasta. Tiedote tekeillä olevasta opinnäytetyöstäni sekä suostumus haastatteluun jaettiin kaikkien näiden lasten perheisiin. Lomakkeita palautui takaisin yhteensä 15 kappaletta, joissa 13:ssa oli merkittynä sekä vanhemman suostumus, että lapsen oma suostumus haastatteluun. Yhdessä lomakkeessa oli vain vanhemman suostumus, muttei lapsen suostumusta ja yhdessä lomakkeessa oli vanhemman suostumus, mutta lapsi itse oli merkinnyt rastin kohtaan "ei, en halua että Sari haastattelee minua". Aloittaessani haastatteluja päiväkodilla, ilmoitti yksi lapsi minulle, ettei sittenkään halua osallistua haastatteluun, vaikka olikin aikaisemmin merkinnyt lomakkeeseen vanhempiensa suostumuksen lisäksi myös oman suostumuksensa. Näin ollen kolme lasta jäi pois 15 ilmoittautuneen lapsen joukosta, joten jäljelle jäänyt joukko oli 12 lasta. Keskustelin myös kyseisen lapsiryhmän työntekijöiden kanssa siitä, että olisi järkevää ottaa kaikki 12 suostumuksensa antanutta lasta mukaan haastatteluihin, jotta aineistostani muodostuisi luotettava. Työntekijöiden mielipidettä ja heidän lapsituntemustaan mukaillen päätin myös toteuttaa lasten haastattelut yksilöhaastatteluina.

Haastattelurungon olin muotoillut teemojen mukaisesti, joita olivat leikki, ulkoilu, ruokailu, päivälepo sekä lapsen mielipiteen huomioiminen. Näin vastausten analysointi oli helpompaa valmiiden teemojen alla. Olen käyttänyt myös sitaatteja, eli suoria lainauksia lasten vastauksista, jotta tulokset analysointi olisi konkreettisempaa. Kokosin haastatteluvastaukset teemoittain myös graafiseen muotoon (kuviot 1-5), sillä graafiset kuviot tukevat aineistosta sanallisesti kuvailemiani tuloksia. Taulukointia varten pisteytin teemoittelun ja tyypittelyn kautta saamani vastaukset siten, että eniten; eli viisi pistettä on saanut ne vastaukset, joissa lasten osallisuus toteutuu oman tulkintani mukaan parhaiten. Pienimmän pistemäärän, eli yhden pisteen, on saanut ne vastaukset, joissa lasten osallisuus toteutuu oman tulkintani mukaan kaikista vähiten. Ne haastatteluvastaukset, joiden tulos oli "en tiedä/en osaa sanoa" olen pisteyttänyt kolmen pisteen arvoiseksi, koska en näe niiden vastausten olevan oleellisia lasten osallisuuden toteutumisen kannalta, mutten halunnut jättää näitä vastauksia myöskään kokonaan pois yhteenvedosta. Taulukoissa mainittu "teoreettinen max"

tarkoittaa vertausta siihen teoreettiseen maksimiin, mikä tulisi, jos kaikki haastateltavat olisivat vastanneet osallisuusmyönteisen tuloksen. Taulukoiden esittämät arvot pohjautuvat pelkästään haastattelujen kautta saatuun aineistoon, kun taas kirjallisessa muodossa tekemäni analysointi pohjautuu sekä haastattelu- että havainnointiaineistoon. Näin tuloksissa saattaa esiintyä pientä eroavaisuutta, muttei mitenkään merkittävästi.

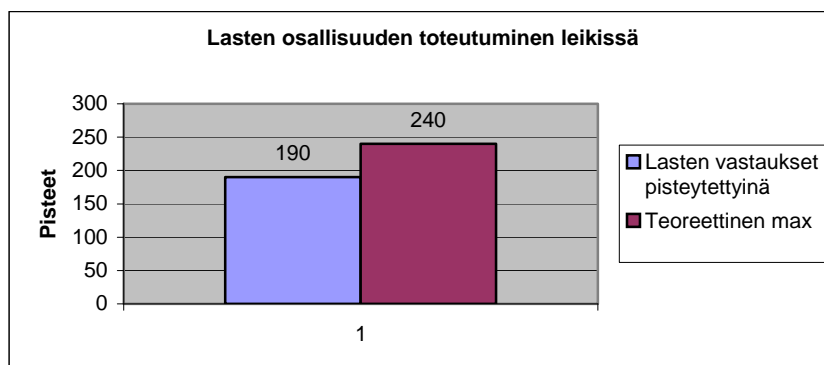
Ensimmäinen teema oli leikki. Haastattelukysymyksillä hain vastauksia teoreettiseen viitekehukseen kasvattajayhteisön toiminnasta, eli siihen, tunnistavatko aikuiset lasten aloitteita leikkiin liittyen, ja vastaavatko he niihin millään tavalla? Aineistosta nousi esiin se, että lapset saavat pääosin valita itse leikkikaverinsa; samoin leikin, jota leikitään. Aikuinen puuttuu tilanteeseen vain, jos leikkikaveria ei ole. Lapset saavat noudattaa omaa mielikuvitustaan leikkien keksimisessä ja toteutuksessakin, tietyin ehdoin. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että leikin osalta lasten osallisuus toteutuu hyvin. Onnistuneeseen leikkiin lapset tarvitsevat usein myös aikuisten ohjausta, joten ilman minkäänlaista aikuisten valvontaa tai lupaa tapahtuva leikki ei tue lasten osallisuutta. Aikuiset selvästi myös tunnistivat lasten aloitteita liittyen leikkeihin, sillä aineistosta käy ilmi useampi lasten itsensä keksimä leikki ja aikuisten myönteinen suhtautumistapa näihin leikkeihin.

”Sillon kun me (tytön nimi) kans tavattiin ekan kerran täällä päiväkodissa, niin se keksi jonku tikruleikin. Aikuiset sano, että se on hyvä leikki että sitä saa leikkiä millon vaan muttei niin että tönii toisia ja kiusaa”

Kysymys aikuisten leikkimisestä lasten kanssa herätti joissain lapsissa huvittuneisuutta tavalla, josta päätin heidän pitävänä kerta kaikkiaan hassuna ajatusta siitä, että aikuiset osallistuisivat heidän leikkeihinsä.

”(Nauraa) en oo nähny”

Kuvio 1. Lasten osallisuuden toteutuminen leikeissä

Toinen teema oli ulkoilu. Ulkoilu-teeman haastattelukysymyksillä hain vastauksia siihen teoreettiseen viitekehykseen, toteutuuko kasvattajayhteisön toiminnassa herkkyys ja kyky reagoida lasten tunteisiin ja tarpeisiin, mitkä ovat osa lapsen osallisuuden toteutumista. Hain vastausta siihen, haluavatko lapset aina mennä ulos? Annetaanko lapsille vaihtoehtoa ulkoilulle ja kuuntelevatko aikuiset lasten toiveita ulos menemisessä tai sisälle jäämisessä? Halusin myös vastauksia siihen, kuunnellaanko lasten omia toiveita siitä, minkälaiset vaatteet he pukevat päällensä märällä kelillä? Aineiston perusteella lasten osallisuus ei täysin toteudu ulkoilun kohdalla. Lapsille ei anneta vaihtoehtoa ulos menemiselle, vaan leikit täytyy keskeyttää ja ulos lähteä. Lasten käytöksestä heijastui havainnointini perusteella myös toiveita jäädä sisälle jatkamaan leikkiä.

”No sitte aikuiset sanoo että mejän on pakko lähtä ulos”

”Sillon se leikki pittää lopettaa ja seuraavan ulkoilun jälkeen voi jatkaa leikkiä”

Aineiston perusteella kuravaatteiden pukemista ei suurestikaan kyseenalaistettu lasten keskuudessa, mutta muutama vastaus antoi ymmärtää, että kuravaatteille toivotaan vaihtoehtoja.

”Sillon pitää laittaa jotaki sellasta vaatetta mikä kestää vettä”

”En mittään ja meen ulos ja tuun märkänä sisälle. Aikuinen sanoo että olipa huono juttu”

Aineistosta nousi esiin myös, se että pihäsääntöjä on yhteistyöpäiväkodissa aika paljon. Jokainen lapsi muisti haastattelutilanteessa vähintäänkin yhden säännön.

”No semmosia että ei saa kiivetä liukumäkiä niistä mistä lasketaan niin niistä ei saa kiivetä ylöspäin. Tai siis semmonen juttu että ei saa tossa keinussa ottaa kiemuravauhteja”

”Ei saa mennä aitojen yli”

”Ei saa mennä ton valkosen rajan yli, ei saa tapella”

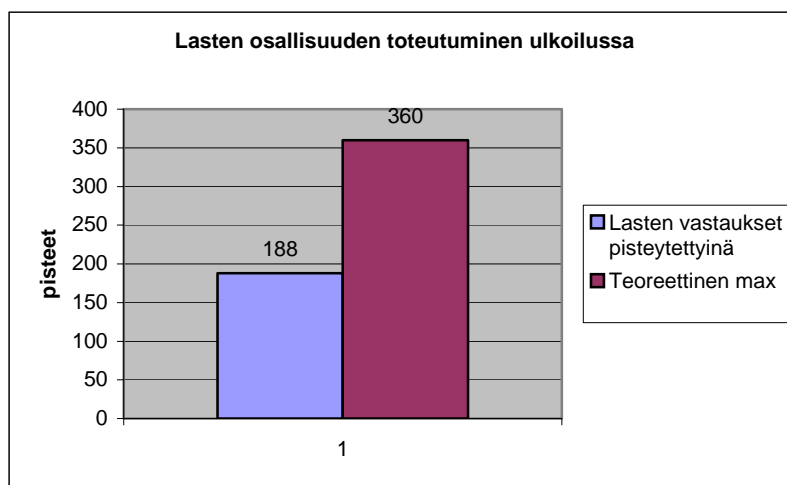
Aineistosta nousi esiin se, etteivät lapset olleen juurikaan saaneet vaikuttaa pihäsääntöjen laatimiseen, mutta toisaalta lapset osasivat myös mainita jotain sellaisiakin sääntöjä, joihin olivat itse saaneet vaikuttaa. Havainnointini tuki tämän kysymyksen osalta saatua tietoa, sillä kyseisen lapsiryhmän leikkitalan seinällä oli nähtävissä taulu, johon lapset olivat itse kirjoittaneet sääntöjä, joita oli yhdessä ryhmässä pohdittu.

"Ainaki sellasia että toisia kavereita ei saa käskiä ulos leikistä.. ne pittää ottaa mukkaan leikkiin. Sellanen sääntö on ettei toisia saa kiusata.."

"Ei me olla oikeen mitään keksitty mutta me noudatetaan aikuisten sääntöjä"

Aineiston perusteella lasten osallisuus ei täysin toteutunut ulkoiluun liittyvissä arjen toiminnoissa. Teoreettisessa viitekehyksessä mainittu aikuisten herkkyys reagoida lasten tunteisiin ja tarpeisiin ei tällä hetkellä täysin toteudu lasten osallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna. Lasten osallisuutta voitaisiin ulkoilun osalta lisätä, sillä aineisto osoittaa lasten osaavan määritellä sääntöjä myös itse.

Kuvio 2. Lasten osallisuuden toteutuminen ulkoilussa

Kolmas teema oli ruokailu. Ruokailuun liittyvillä kysymyksillä hain vastauksia siihen teoreettiseen viitekehykseen, kuunnellaanko lasten mielipiteitä ja henkilökohtaisia valintoja ruokailutilanteissa? Aineistosta nousi esiin, että lasten osallisuus toteutuu vaihtelevasti ruokailutilanteiden osalta. Aineiston perusteella ruokailu on aikuisjohtoinen tilanne, sillä aikuiset määrittelevät lasten istumapaikat sekä jakavat ruuan. Havainnoinnin kautta selvisi, että lautaselleen annosteltavan ruuan määrään lapsi voi kuitenkin itse vaikuttaa.

"Aikuiset. Me lapset aina sanotaan, että pieni vai iso niin ne laittaa sitte ne siihen lautaselle ne ruuat"

"Ei ikinä saa päättää"

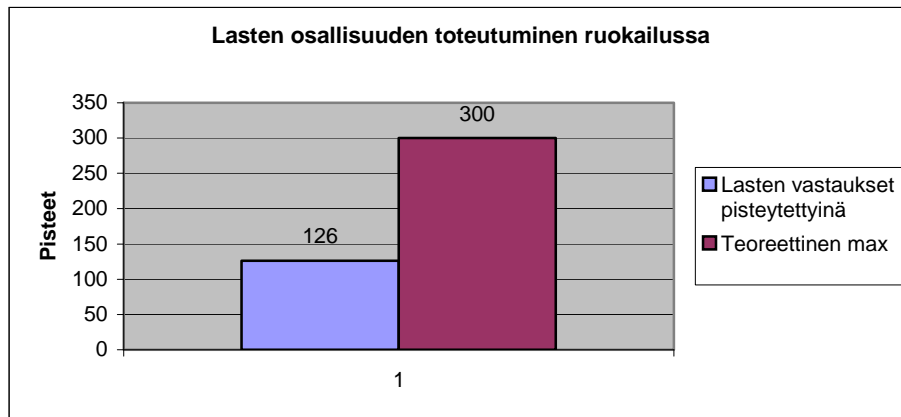
"Sillonko on pikkusen lapsia, kun on kaikissa ryhmissä pikkusen lapsia ja ne voi tulla linjastolle syömään niin sillan saa"

Aineistosta kävi ilmi myös se, että aikuisten toimintatavoissa oli hiukan eroavaisuutta vakituisen ja tilapäisen henkilökunnan välillä. Aineistosta kävi ilmi

myös se, että aikuisjohtoisesta toimintatavasta poiketaan silloin tällöin, ja että lapset toivoisivat enemmän valinnanvapautta.

”En tiää.. musta ois kiva jos mää istuisin (pojan nimi) vieressä”

Kuvio 3. Lasten osallisuuden toteutuminen ruokailussa

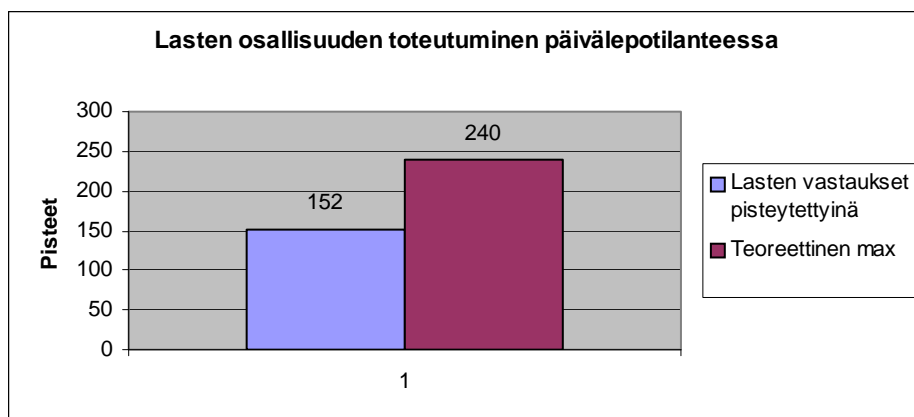
Neljäs teema oli päivälepo, johon liittyvillä kysymyksillä toivoin saavani vastauksia siihen teoreettiseen viitekehykseen, toteutuuko lapsen itsemääräämisoikeus, huomioidaanko hänen henkilökohtainen mielipide ja persoona? Aineistosta kävi ilmi, ettei lasten osallisuus täysin toteutunut päivälepo tilanteessa. Lapsille ei annettu vaihtoehtoa päivälevolle menemiselle. Aineistosta kävi myös ilmi, ettei monikaan ryhmän lapsista nuku päivälevon aikana. Mutta toisaalta lasten osallisuus toteutui siten, että näinkin isot lapset saivat halutessaan ottaa unikaverin mukaansa päivälevolle, mikä ei ole päiväkodeissa yhtenäinen käytäntö.

”No on pakko mennä sinne. Jos on jalkapallokoulua niin sitte ei tarvi”

”No sitte pittää levätä vaan siellä ja ei saa herättää niitä muita”

”Mä vaan pötköttelen”

Kuvio 4. Lasten osallisuuden toteutuminen päivälepotilanteessa

Viides teema oli lapsen mielipiteen huomioiminen, eli toteutuuko kasvattajayhteisössä lapsen osallisuuden kannalta se, että lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi? Hänen mielipiteitään kuullaan, ne otetaan huomioon ja näin vahvistetaan lapsen itsetuntoa. Aineistosta kävi ilmi, että lapset kokevat saavansa päättää joistain päiväkodin arkitoimintoihin liittyvistä asioista, mutta lasten spontaaneja ajatuksia ja ideoita ei osallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna huomioida aikuisten taholta kovinkaan aktiivisesti.

"No että sun pittää sanua omalle äitille ja isille että mä toivon sen niin ne voi sitte ostaa"

Aineistosta kävi myös ilmi, että lapsilla on toiveita päiväkodin arjen touhuihin ja niiden sisältöihin.

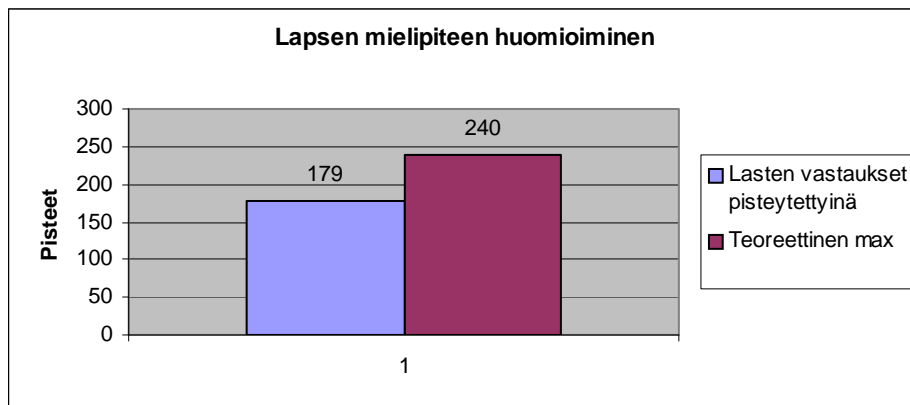
"Että jumpassa ois sählyä"

"Jumpassa mä haluaisin niin että oltais viestiä.."

"Olla pitkään ulkona"

"Käydä retkellä"

Kuvio 5. Lapsen mielipiteen huomioiminen osallisuuden näkökulmasta

5.3. Yhteenvetoa tuloksista

Aineistoon perustuen voi todeta, että yhteistyöpäiväkodin lasten vaikutusmahdollisuudet päiväkodin arkitilanteisiin vaihtelevat. Lasten vaikutusmahdollisuudet ovat joissain tilanteissa suuremmat, kuten esimerkiksi leikki- ja ruokailutilanteissa, ja toisissa tilanteissa puolestaan vaikutusmahdollisuudet ovat pienemmät, kuten esimerkiksi ulkoilu- ja päivälepotilanteissa. Aineistoon perustuen lasten osallisuus toteutuu hyvin leikkitilanteiden osalta, ja melko hyvin myös ruokailutilanteiden osalta.

Leikkitilanteissa aikuiset ovat herkkiä ja myönteisiä lasten omaehtoisen leikin rakentumiselle ja puuttuvat leikkitilanteisiin tarvittaessa. Ruokailutilanteissa aikuiset kunnioittavat lasten mielipiteitä ja toiveita ruuan määrästä, mutta istumapaikkojen valinnassa ja ruuan ottamisessa lasten vaikutusmahdollisuudet ovat vähäiset, joten niiden osalta lasten osallisuus ei vielä täysin toteudu. Aineiston perusteella voi myös todeta, että ulkoilutilanteeseen liittyen lapsilla ei ole vaikutusmahdollisuuksia, vaan ulos on mentävä. Myös ulkoiluun liittyviä pihäsääntöjä on yhteistyöpäiväkodissa melko paljon, ja näiden pihäsääntöjen syntyyn ei lapsilla juurikaan ole myöskään ollut vaikutusmahdollisuuksia. Myöskään sadesään ulkovaatetuksen valintaan lapsilla ei aineiston perusteella juurikaan ole mahdollisuuksia vaikuttaa. Aineistosta nousi esiin, että lapset toivovat vaihtoehtoja ulkoilulle sekä kuravaatteille. Aineiston perusteella myöskään päivälepotilanteessa lapsilla ei ole mahdollista vaikuttaa, vaan päivälevolle on kaikkien mentävä. Aineiston perusteella lapset eivät kyseenalaistaneet päivälepotilannetta, mutta vastauksista heijastui jonkinlainen ”pakko” päivälevolle osallistumiseen, vaikkei lasta juuri sillä hetkellä nukuttaisikaan.

Päiväkotimaailmassa on kuitenkin aina olemassa sääntöjä, joiden tarkoituksena on turvata kaikille viihtyisä ja turvallinen ilmapiiri, joihin näen myös pihäsääntöjen osaltaan liittyvän. Tällaisiin sääntöihin, samoin kuin aikataulullisiin sääntöihin lasten on melkein mahdotonta päästä vaikuttamaan. Yleisiä sääntöjä, kuten se, ettei toista saa satuttaa, tai ketään ei saa jättää leikin ulkopuolelle, noudatetaan yleisesti kaikissa päiväkodeissa. Aineistosta esiin nousevista vastauksista voi tulkita, että lapset kokevat aikuisten pääosin laativan päiväkodin säännöt, mutta joihinkin asioihin saavat myös lapset itse vaikuttaa; kuten siihen, kenen kanssa leikkii ja mitä leikkii. Lapsen mielipiteen huomioon ottamisessa lasten vaikutusmahdollisuudet olivat aineiston perusteella melko vähäiset, eikä lasten osallisuus toteutunut tässä arkitilanteessa parhaalla mahdollisella tavalla. Lasten mielipiteitä kuunnellaan, mutta heidän spontaaneihin ajatuksiin tai toiveisiin ei aikuisten taholta reagoida lasten osallisuutta tukevalla.

Pääsääntöisesti yhteistyöpäiväkodin lapset eivät tuntuneet kyseenalaistavan arkitoimintoihin liittyvää aikuisten päätäntävaltaa, vaan pitivät sitä normaalina käytäntönä, mutta aineistosta nousi myös enemmistöstä poikkeavia vastauksia. Esimerkkinä tästä kuravaatteiden pukeminen, johon eräs lapsi tuumasi, että jotain sellaista vaatetta täytyy laittaa päälle, jotka pitävät vettä. Toinen lapsi tuumasi samaan asiaan liittyen, ettei laita kuravaatteita ollenkaan, ja ohitti aikuisen siihen tilanteeseen antaman rakentavan palautteen melko välinpitämättömästi. Ruokailutilanteita koskevasta aineistokohdasta nousi myös esiin erään lapsen toive istua kaverinsa vieressä.

6 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi on ollut haastava, mielenkiintoinen ja opettava kokemus. Koen, että onnistuin tutkimus- ja analyysimenetelmien valinnassa. Mietin useaan kertaan ennen haastattelujen toteuttamista, onko haastattelukysymyksiä liikaa, ja jaksavatko lapset keskittyä niihin haastattelun loppuun asti? Mutta testatessani haastattelukysymyksiä ennakkoon tuttujen lasten kanssa, muodostui haastattelun kestoksi noin 10 minuuttia, eivätkä testitilanteeseen osallistuneet lapset näyttäneet pitkästyneiltä haastattelun aikana. Niinpä ajattelin haastattelun kestoajan olevan juuri sopiva tämän ikäisille lapsille ja päädyin säilyttämään kaikki 23 kysymystä. Haastatteluja tehdessäni huomasin kuitenkin viisivuotiaiden lasten pitkästävän haastattelun puolivälin jälkeen, eli minun olisi pitänyt enemmän pohtia haastattelun kestoja nuorempien lasten näkökulmasta.

Mietin myös ennakkoon sitä, mikä vaikutus oli sillä, että olin havainnointitilanteissa yksin. Ehdinkö havainnoida kaiken tarpeellisen ja kirjoittaa kaiken oleellisen muistiin? Olin tarkoituksella osallistuva havainnoija, osallistuen lapsiryhmän touhuihin, koska se on itselleni luontainen tapa toimia. Asiat jäävät mieleeni juuri toiminnan kautta. Niinpä koen, että pystyin toteuttamaan havainnoinnin hyvin yksinkin ja sain kaiken tarpeellisen muistiin, kun kirjoitin muistiinpanot saman tien ylös. Havainnoijan läsnäolo vaikuttaa aina jollain tavalla ryhmän toimintaan, mutten kokenut oman läsnäoloni paljoa vaikuttavan. Lapset pyysivät apuani empimättä ja kyselivät minulta samoja asioita kuin muiltakin ryhmän aikuisilta. Kenties aikuisten toimintaan läsnäoloni vaikutti, muttei mitenkään merkittävästi.

Aineiston sisältö yllätti minut aluksi jollain tavalla, tietynlaisella suppeudellaan. Mietin, oliko haastattelukysymykset sittenkään tarpeeksi konkreettisia ja tietoa antavia? Pyrin kysymysten suunnitteluvaiheessa välttämään kysymyksiä, joihin lapsi voisi vastata pelkästään ”kyllä” tai ”ei”, mutta silti sain näitä yhden sanan vastauksia. Viisivuotiaat eivät selvästikään ymmärtäneet kysymyksiä ihan samalla tavalla kuin esikouluikäiset, mikä minun olisi pitänyt paremmin huomioida ennakkoon kysymyksiä testatessani. Joitain kysymyksiä olisi pitänyt muotoilla perusteellisemmin, sillä jouduin selkeyttämään joitain kysymyksiä, koska jotkut lapset eivät selvästikään aina ymmärtäneet kysymystä. Joidenkin lasten kohdalla jouduin myös hiukan johdattelemaan lasta oikean aiheen suuntaan, saadakseni vastaukseksi muutakin kuin ”kyllä” tai ”ei”. Lapsilta ei tullut paljoakaan suoranaisia kehitysehdotuksia päiväkodin arjen toimintoihin, mutta tarkemmin aineistoa tutkittuani huomasin sieltä löytyvän lasten omia kehitysehdotuksia, kuten esimerkiksi toiveet sählyn pelaamisesta ja retkistä.

Yhteistyöpäiväkodissa on toteutettu lasten osallisuutta jo jonkin verran, mikä voi olla syynä siihen, ettei lapsilta tullut kovin paljon kehitysehdotuksia toimintaan. Tarkoittaako se, että tämän päiväkodin lapset ovat jo osittain toteutuvan osallisuuden vuoksi tyytyväisiä arkeensa? Olisiko minun sittenkin pitänyt valita kohteeksi päiväkotia, jossa lasten osallisuus toimintatapana oli vasta alkamassa? Olisiko aineisto siinä tapauksessa ollut kovinkin erilainen? Aineistoa voi tulkita myös siitä näkökulmasta, että tuleeko lapsista osallisuuden avulla tyytyväisempiä ja omatoimisempia, jolloin kehitettävää ei heidän mielestään enää juurikaan ole? Vai ovatko lapset niin tottuneita perinteisiin toimintatapoihin, etteivät osaa kyseenalaistaa tai toivoa mitään uutta ja erilaista, kun sitä ei ole koskaan ollut?

Opinnäytetyötäni varten keräämäni tutkimusaineisto on melko suppea, joten kovin laajoja yleistyksiä ei aineistoni perusteella voi tehdä. Mielestäni aineistoni antaa kuitenkin suuntaa siitä, miten lasten osallisuus otetaan tällä hetkellä huomioon suomalaisissa päiväkodeissa. Aineiston perusteella tekemäni tulkinta tukee omia, vanhemman ja työntekijän roolissa hankkimiani havaintoja ja kokemuksia siitä, ettei lasten osallisuuden toteuttamisessa on vielä tehtävää suomalaisissa päiväkodeissa. Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksinä ovat 1) minkälaiset ovat lasten vaikutusmahdollisuudet vaikuttaa päiväkodin arkitilanteisiin tarkasteltuna lasten osallisuuden näkökulmasta? Sekä 2) mitä parannettavaa lasten mielestä on päiväkodin arkitoiminnoissa? Aineiston perusteella voin todeta lapsilla olevan vaihtelevat mahdollisuudet vaikuttaa päiväkodin arkitilanteisiin, riippuen siitä, mikä arjen tilanne on kyseessä. Esimerkiksi leikki- ja ruokailutilanteissa lapsilla on enemmän vaikutusmahdollisuuksia kuin esimerkiksi ulkoilu- ja päivälepotilanteissa. Aineistoon perustuen, lapsilla on myös ehdotuksia siihen, mitä he toivoisivat tehtävän toisin päiväkodin arkitilanteissa.

Opinnäytetyöni hyödynnettävyys on mielestäni kohtalainen. Aineisto on melko suppea, mutta kuitenkin se avaa suoran näkökulman lasten ajatuksiin, joista toivon olevan hyötyä Osallisuuden voima –projektille. Aineistoni osoitti minulle sen, että lasten osallisuus on asia, jota kannattaa tutkia, joten jonkinlainen laajempi tutkimus saman aihepiirin ympäriltä voisi tuoda lisätietoa lasten osallisuuden toteutumisesta päiväkodeissa ja aikuisten asenteista toteuttaa lasten osallisuutta omassa työssään. Tutkimusjoukon tulisi tällöin olla laajempi ja tutkimusmenetelmien erilaisia, jotta saataisiin merkittävämpiä tuloksia.

Aineistoon perustuen voi todeta, että lapset saavat melko pitkälle itse päättää sen, kenen kanssa leikkivät ja mitä leikkivät. Teoria ja käytäntö periaatteessa kohtaavat, sillä yhteistyöpäiväkodin aikuiset antoivat leikkiville lapsille vapautta toteuttaa leikkiä, mutta tarvittaessa kuitenkin puuttuivat leikin kulkuun. Aikuiset

olivat myös avoimia lasten omille leikki-ideoille, ja antoivat lasten myös toteuttaa ideoitaan, kunhan turvallisuus ei vaarannu. Toisaalta jäin miettimään aineistostani esiin noussutta näkökulmaa siihen, miten lapset kokivat aikuisten leikkimisen heidän kanssaan, ja varsinkin sitä, minkälaisissa tilanteissa aikuisten leikkiminen yhdessä lasten kanssa tapahtui. Aineistoon perustuen, aikuiset eivät leiki lasten kanssa muutoin kuin silloin, jos lapselle ei löydy leikkikaveria, tai jos kaikki muut lapset on jo ehditty hakea kotiin. Kysymys aikuisten leikkimisestä lasten kanssa herätti joissain lapsissa selvästi huvittuneisuutta, josta päättelin heidän pitävänä outona ajatusta siitä, että aikuiset osallistuisivat heidän leikkeihinsä. Lasten osallisuuden kannalta ajateltuna lasten leikkien havainnoiminen on hyödyllinen keino päästä sisälle lasten maailmaan ja siihen, mikä heitä juuri sillä hetkellä kiinnostaa. Havainnoinnin kautta esiin voi myös nostaa juuri lapsia sillä hetkellä kiinnostavia teemoja, joita voi yhdessä alkaa työstämään edelleen, ja joiden ympärille on helppo suunnitella toimintaa. Myös teoreettisena tavoitteena kasvattajayhteisön toiminnassa mainitaan havainnointi lasten leikkiä tukevana toimintana.

Turja (2010) puhuu suomalaisessa varhaiskasvatuksessa yleisesti käytössä olevasta ”vapaa leikki” -termistä, jolla hän tarkoittaa omaa, vain lapsille osoitettua, erillistä maailmaa, jossa lapsille annetaan nimellisesti vapaus toimia itsenäisesti ja päättää asioistaan. Toisaalta tämän voi nähdä myös aikuisten tapana hylätä lapset leikkiin ja toimimaan keskenään, vaikka moni lapsi saattaisi halutakin aikuisten osallistuvan leikkiin. Yleensä aikuiset reagoivat lasten leikkiin vasta silloin, kun aloitekykyisimmät ja taitavimmat lapset tekevät itse aloitteita toiminnalle tai tulevat pyytämään aikuisilta jotain. Niinpä monissa päiväkodeissa aikuiset ovatkin tavallaan ”lupa-automaatteja”, jotka reagoivat joko lupaamalla tai epäämällä lasten toivomiin asioihin. (Turja 2010, 41.) Pohdin, onko aikuisten leikkiin osallistumattomuus jollain tavalla piiloutumista ”vapaa leikki” -käsitteen taakse, jolloin omasta työstä tulee helpompaa? Tällainen toiminta-tapa on lasten osallisuuden toteutumisen vastakohta, vaikka tietyllä tasolla aikuiset ajattelevatkin tukevansa lasten omaa päätäntävaltaa. Jos lapset saavat pääsääntöisesti aina valita itse leikkikaverinsa, tukeeko se teoriaa kasvattaa lapsista kansalaisia, jotka tulevat toimeen erilaisten ihmisten kanssa? Aikuisten leikkeihin osallistuminen saattaisi auttaa myös erityistä tukea tarvitsevia lapsia ryhmäytymään ja löytämään kavereita sekä oppimaan leikkimään yhdessä toisten lasten kanssa.

Teoriassa suomalaisessa varhaiskasvatuksessa toivotaan jo tällä hetkellä toteutettavan lasten osallisuutta tukevaa toimintaa, sillä teoriassa kasvattajayhteisön jäseniltä edellytetään herkkyyttä ja kykyä reagoida lasten tarpeisiin, kykyä auttaa lasta kokemaan iloa onnistumisistaan ja kykyä auttaa lasta

tarvittaessa. Kasvattajayhteisön jäsenten edellytetään myös kuuntelevan lasta sekä antavan lapsille mahdollisuuksia ajatustensa ilmaisemiseen ja aloitteiden tekemiseen. Kasvattajayhteisön jäsenten edellytetään myös kunnioittavan lasten mielipiteitä ja omaavan taidon luoda lapsille liikuntaan kannustava, turvallinen ympäristö, josta on poistettu niitä esteitä, jotka rajoittavat lasten liikkumista. Aineistoni perusteella lapsilla ei ole vaihtoehtoja ulos lähtemiselle tai päivälevolle menemiselle, eikä myöskään juurikaan mahdollisuutta vaikuttaa päiväkodissa laadittaviin sääntöihin. Turvallisuus on toki tärkeää päiväkodissakin, mutta osallisuuden näkökulmasta ajateltuna, lapset tulisi ottaa mukaan laatimaan esimerkiksi pihasääntöjä tai ryhmän muita sääntöjä, sekä miettimään yhdessä vaihtoehtoja ulos- tai päivälevolle menemiselle. "Lasten kokousten" käyttöön otto lisäisi merkittävästi lasten osallisuutta päiväkodeissa, ja näissä kokouksissa voidaan yhdessä lasten kanssa päättää, miten toimitaan.

Pihasääntöjä on päiväkodeissa melko paljon ja osa niistä on mielestäni vähintäänkin kyseenalaisia. Myöskään läheskään aina niiden laatimisessa ei ole kuultu lasten mielipiteitä. Jos lapsi omaa hyvät motoriset taidot, ja jos tilanne ei vaaranna kenenkään toisen lapsen turvallisuutta, niin miksei liukumäkeä voisi kiivetä ylös mäen etupuolelta? Tai miksei lasten voisi antaa valita omat istumapaikkansa ruokailutilanteessa? Lasten kanssa tulisi myös yhdessä keskustella siitä, onko heillä itsellään kenties mielessä jotain leluja, joita he eivät halua kenenkään tuovan päiväkotiin? Ja myös uusien lelujen ja muiden tarvikkeidenkin hankintaan lasten olisi hyvä saada osallistua, sillä he ovat näiden tavaroiden pääkäyttäjät. Osallisuuden teemaan liittyy tietynlaisen vastuun antaminen lapsille, jotta he oppisivat ottamaan vastuuta tekemisistään ja oppisivat tekemisistään. Uutta toimintatapaa tulisi kokeilla ja kertoa lapsille, että heidän toimiaan uudessa tilanteessa tarkkaillaan ja tilanteen onnistumista arvioidaan yhdessä tietyn ajan kuluttua. Yhteinen arviointi lasten kanssa on tärkeää, jotta he oppivat, että vastuuta saa jos sen osaa kantaa. Oman kokemukseni perusteella lapset ovat oivaltavia ja nopeita oppimaan, ja epäonnistumisten sekä pienten törmäysten kautta he kyllä nopeasti sisäistävät, missä osallisuudessa on kyse.

Lasten osallisuuden aito toteutuminen vaatii aikuisilta muutoksia totuttuihin toimintatapoihin. Kyse ei ole siitä, että lasten annetaan päättää kaikesta, vaan siitä, että jokaisella on oikeus olla mukana ja osallisena. Lasten osallisuuden toteuttamisessa tärkeää on myös seuranta ja arviointi, jotka liittyvät lasten kuulemiseen. Lasten kanssa on keskusteltava siitä, että myös heillä on vastuu omasta toiminnastaan sekä sen arvioinnista. Aineistoni perusteella lasten mielipiteiden huomioimisessa ja lasten toiveiden kuuntelemisessa lasten osallisuus ei tällä hetkellä toteudu. Aineiston perusteella päiväkodin aikuiset eivät kovinkaan

herkästi reagoi lasten toiveisiin, eikä lasten esittämiä ideoita tai toiveita esimerkiksi kirjoiteta ylös jatkokäyttöä varten, ei ainakaan kovin järjestelmällisesti. Aineistoni perusteella lasten osallisuus ei siis tällä hetkellä toteudu kaikissa päiväkodin arkitoiminnoissa. Ottamalla käyttöön esimerkiksi ”ajatusten auringon”, jonne kirjataan ylös lasten toiveita myöhempää toteuttamista varten, lisääntyisi lasten osallisuus jälleen yhdellä pienellä askeleella.

Miksei kasvattajayhteisön toiminta joka tilanteessa vastaa teoreettista kuvaa ihanteellisesta toimintatavasta? Mikseivät aikuiset ole herkkiä lapsen kuulemiselle? Uuden työtavan käyttöönotto vaatii aina paljon voimavaroja työntekijöiltä, sillä vanhan ja totutun korvaaminen uudella on haastava prosessi. Uuden omaksuminen voi olla väsyttävä ja stressaava prosessi, minkä takia usein halutaan pitäytyä vanhassa, koska ponnistus kohti uutta olisi liian iso. Muutos kohti lapsia osallistavaa toimintatapaa alkaa aikuisten asenteista, sillä vasta sitten kun aikuiset ymmärtävät osallisuuden merkityksen ja ovat omaksuneet uuden asenteen toimia tavalla, joka tukee lasten osallisuutta, voidaan siirtyä tarkastelemaan lasten osallisuuden toteuttamismahdollisuuksia arjen toiminnassa. Muutos ei tapahdu hetkessä, sillä vasta ajan kuluessa uudet ajattelu- ja toimintatavat juurtuvat koko organisaation tavaksi toimia. Vasta kun koko organisaatio on sisäistänyt uuden toimintatavan, voidaan ne kirjata virallisesti osaksi organisaation toimintapolitiikkaa. Tällä tavoin, ylöskirjattuina ne toimivat kriteereinä, joiden avulla pystytään arvioimaan toiminnan laatua, ja joihin voidaan vedota silloin, kun perustellaan lasten osallisuuteen tähtääviä toimia. (Turja 2010, 43.)

Jos päiväkodeissa halutaan antaa lapsille enemmän mahdollisuuksia tulla kuulluksi, vaatii se koko toimintakulttuurin muuttamista. Jos lapsille halutaan antaa vaihtoehto ulos menemiselle ja päivälevolle osallistumiselle, on henkilökunnan työvuorojen kellonaikoja mietittävä uudelleen, sillä uuden toimintatavan käyttöönotto vaatii lapsiryhmän päiväjärjestyksen muuttamista erilaiseksi kuin ennen. Työntekijöiden täytyy myös kaikessa toiminnassaan sisäistää uusi toimintatapa, mikä tarkoittaa kaikissa arjen tilanteissa sellaisen näkökulman ottamista omaan työhön, että kasvattajana antaa lapsen omien havaintojensa ja kokemustensa kautta oivaltaa esimerkiksi sen, mitä vaatteita kannattaa pukea ulos lähtiessä päälle. Olen halunnut tämän opinnäytetyönikin avulla osoittaa, että esteenä lasten osallisuuden toteutumiselle ei useinkaan ole raha, vaan aikuisten asenne, kiire, tai puutteelliset tiedot lasten osallisuuden toteuttamisesta. Lasten toivomat asiat eivät useinkaan ole mitenkään isoja tai mahdottomia toteuttaa päiväkodin arjessa – se vaatii vain lapsen tasolle laskeutumista ja lapsen kuuntelemista, aitoa kohtaamista.

Uskon, että toimintakulttuurin voi muuttaa. Muutostilanteet, kuten esimerkiksi johtajan vaihtuminen, uusiin tiloihin muuttaminen tai voimakas muutos työssä, ovat hyviä tilanteita aloittaa alusta, puhtaalta pöydältä. Muutostilanteissa on muutenkin tapana tarkastella työtä hiukan tavallista tarkemmin, sillä muutosten yhteydessä usein "heitetään pois vanhaa ja hankitaan uutta tilalle". Saattaapa muutostilanne pakottaakin oppimaan uutta, mutta varsin usein se antaa ainakin mahdollisuuden uuden oppimiseen. Oppimisessa on tärkeää saada oppia yhdessä työyhteisön kanssa ja koko työyhteisön tulee sitoutua yhdessä uusiin toimintatapoihin. Avoin ilmapiiri ja yhteiset keskustelut ovat tässä avainasemassa. Jokaisella työntekijällä tulee myös olla tasavertainen mahdollisuus oppia, riippumatta asemasta tai tehtävänimikkeestä. Henkilökunnalle tuleekin järjestää tarvittava määrä koulutusta ja oppimismahdollisuuksia, jotta (muutoksiin) uuden työtavan omaksuminen olisi helpompaa. (Keskinen 2000, 149-151.) Se, että päiväkodin johtotasolla ollaan myös sitoutuneita lasta osallistavan toimintatavan käyttöönottoon, on valtavan suuri merkitys. Työyhteisörakenteiden on oltava kunnossa ja henkilökunnalle on annettava mahdollisuus tehdä ja sitoutua osallisuustyöhön, jota johdon on tuettava. (Alanen 2013; Kruus 2013.)

Se, että lapsi saa kokea osallisuutta jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa elämäänsä, saattaa ehkäistä myös ulkopuolelle jäämisen tunnetta, turhautumista ja ilkeämielisyyttä. Näin ollen osallisuus saattaa auttaa ehkäisemään myös syrjäytymistä, mikä puolestaan on todella merkityksellinen asia, tarkasteltuna yksilön, yhteisön tai yhteiskunnankin taholta.

LÄHTEET

- Aarnos, Eila 2010. Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. PS-kustannus, Jyväskylä. 172-188.
- Alanen, Sivi, lastenhoitaja, Lempäälän kunta, 2013. Luento Osallisuus arkipäivän toiminnaksi –koulutuspäivänä 31.8.2013.
- Alanko, Anu, KM, tohtorikoulutettava, Oulun yliopisto, kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö, 2013. Luento Osallisuus arkipäivän toiminnaksi –koulutuspäivänä 31.8.2013.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2010. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani (toim.) & Valli, Raine. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus, Jyväskylä. 26-44.
- Kiilakoski, Tomi & Gretscher, Anu & Nivala, Elina 2012. Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Kansalaisuus poliittisen yhteisön jäsenyytenä. Teoksessa Gretscher, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.). Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusseura, Helsinki. 18-24.
- Grönfors, Martti, 2010. Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Aaltola, Juhani (toim.) & Valli, Raine. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus, Jyväskylä. 154-170.
- Haapamäki, Jouko 2000. Näkökulmia päivähoiton yhteisöllisyyteen. Teoksessa Haapamäki, Jouko & Kaipio, Kalevi & Keskinen, Soili & Kuoksa, Maria & Uusitalo, Ilkka. Yhteisö kasvattaa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Tampere. 14-25.
- Haapamäki, Jouko 2000. Yhteisön merkitys päivähoidossa. Teoksessa Haapamäki, Jouko & Kaipio, Kalevi & Keskinen, Soili & Kuoksa, Maria & Uusitalo, Ilkka. Yhteisö kasvattaa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Tampere. 26-32.
- Hart, Roger A. 1992. Children's participation - From tokenism to citizenship. UNICEF International Child Development Centre, Florence, Italy. Luettavissa internet osoitteessa http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf > , luettu 10.9.2013.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Kaipio, Kalevi 2000. Mitä yhteisöllisyys on? Teoksessa Haapamäki, Jouko & Kaipio, Kalevi & Keskinen, Soili & Kuoksa, Maria & Uusitalo, Ilkka. Yhteisö kasvattaa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Tampere. 11-12.

Karlsson, Liisa 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Oy Edita Ab, Helsinki. 12-15.

Karlsson, Liisa (toim.) & Karimäki, Reeli (toim.) 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura ry.

Karlsson, Liisa & Stenius, Tuula 2005. Yhdessä lasten kanssa – seikkailu osallisuuteen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Saatavana internet osoitteessa
<http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/Julkaisut/Stenius_Karlsson_Yhdessa_lastenkanssa.pdf> , luettu 16.9.2013.

Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu 2012. Opinnäytetyön ohje. Luettavissa internet osoitteessa <<http://edu.tokem.fi/?deptid=24138>>

Keskinen, Soili 2000. Päiväkodin toimintakulttuuri henkilöstön yhteistyön säätelijänä. Teoksessa Haapamäki, Jouko & Kaipio, Kalevi & Keskinen, Soili & Kuoksa, Maria & Uusitalo, Ilkka. Yhteisö kasvattaa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Tampere. 138-153.

Kirmanen, Tiina 1999. Haastattelu lapsen ja aikuisen kohtaamisena – kokemuksia lasten pelkojen tutkimuksesta. Teoksessa Ruoppila, Isto (toim.) & Hujala, Eeva & Karila, Kirsti & Kinos, Jarmo & Niiranen, Pirkko & Ojala, Mikko. Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Atena kustannus. 194-217.

Kruus, Titta, Lempäälän kunta, 2013. Luento Osallisuus arkipäivän toiminnaksi – koulutuspäivänä 31.8.2013.

Lapset kertovat ja toimivat –kehittäjä- ja tutkijaverkosto 2007. Internet osoitteessa
<<http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/index.html>> , luettu 1.6.2013.

- Lindqvist, Helena 2012. Lapsinäkökulmaista toimintaa soveltamassa. Lapsinäkökulmaa soveltava toimintakulttuuri. Teoksessa Karlsson, Liisa (toim.) & Karimäki, Reeli (toim.) 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura ry.
- Mikkola, Petteri & Nivalainen, Kirsi 2009. Lapselle hyvä päivä tänään – näkökulmia 2010-luvun varhaiskasvatukseen. Pedatieto.
- Nikander, Pirjo 2010. Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere. 432-445.
- Oranen, Mikko 2013. Lasten osallisuus. Lapset asiantuntijoina. Luettavissa internet osoitteessa <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/>, luettu ja tulostettu 14.10.2013.
- Osallisuuden ohjeistus. Lapsen ääni – sinulle, joka päätät lasten asioista –esite. Pelastakaa Lapset –järjestö 2012.
- Oulun kaupunki 2013. Osallisuuden voima –projektin kotisivut internet osoitteessa <http://www.ouka.fi/oulu/paivahoito-ja-esiopetus/hankkeet> , luettu ja tulostettu 22.11.2012.
- Parrila, Sanna & Alila, Kirsi 2011. Varhaiskasvatuksen arjen ja vuorovaikutuksen kehittämishaasteita. Teoksessa Alila, Kirsi & Parrila, Sanna (toim.). Lapsen arki ja vuorovaikutus varhaiskasvatuksessa. Ediva. 155-167.
- Rainio, Anna Pauliina 2012. Vastarinnasta osallisuuteen – toimijaksi juonellisessa leikkipedagogiikassa. Teoksessa Karlsson, Liisa (toim.) & Karimäki, Reeli (toim.). Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. 2., korjattu painos. Suomen kasvatustieteellinen seura ry. 107-139.
- Ruusuvuori, Johanna 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere. 424-431.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto verkkojulkaisu. Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto, Tampere. Saatavilla internet osoitteessa <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>, luettu 3.11.2013 sekä 14.11.2013.

Turja, Leena 2010. Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa Turja, Leena & Fonsén, Elina (toim.). Suuntana laadukas varhaiskasvatus – professori Eeva Hujalan matkassa. Suomen varhaiskasvatus ry, Tampere. 30-47.

Törrönen, Maritta 1999. Lapsi ja osallistuva havainnoiminen – Muistiinpanojen analyysi. Teoksessa Ruoppila, Isto (toim.) & Hujala, Eeva & Karila, Kirsti & Kinos, Jarmo & Niiranen, Pirkko & Ojala, Mikko. Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Atena kustannus. 218-233.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES oppaita 56. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2005.

Virkki, Päivi & Nivala, Elina & Kiilakoski, Tomi & Gretscher, Anu 2012. Päiväkotien tarjoama osallisuusympäristö. Teoksessa Gretscher, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.). Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusseura, Helsinki. 180-186.

Vuorisalo, Mari 2013. Lasten kentät ja pääomat - Osallistuminen ja eriarvoisuuksien rakentuminen päiväkodissa. Saatavana internet osoitteessa <<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/41398/978-951-39-5205-1.pdf?sequence=2>>, luettu 12.9.2013.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista artikla 12 ja 13. Saatavana internet osoitteessa <http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf>, luettu 1.6.2013.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista artikkelit 3, 12, 13 ja 17. Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011. Edita Publishing Oy, Helsinki.

LIITTEET

- Liite 1. Tutkimuslupa
- Liite 2. Tiedote perheille
- Liite 3. Haastattelukysymykset
- Liite 4. Havainnointirunko
- Liite 5. Taulukko 1. Haastatteluvastausten yhteenveto

PÄÄTÖS	Paikka ja päätöspäivämäärä <u>Oulu 19.10.2013</u> Päättäjän allekirjoitus <u>[Signature]</u> Nimen selvennys _____ Virka-asema _____ Päätös antaa mahdollisuuden tutkimusaineiston keräämiselle ajalla: _____
Tutkimusluvan hakija/tutkimusluvan myöntäjän LIITTEET	Liite 1. Tutkimussuunnitelma Liite 2. Hankkeistamissopimus

Hei Xxxx –ryhmän lapset ja vanhemmat!

3.9.2013

Olen Sari Koivukangas ja opiskelen Kemi-Tornion ammattikorkeakoulussa sosionomi AMK – tutkintoa, jonka myötä saan myös pätevyyden toimia lastentarhanopettajana 3-5 -vuotiaille lapsille. Xxxx päiväkotit osallistuu Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluissa meneillään olevaan Osallisuuden voima –projektiin. Projektin peruslängtkohtana on löytää yhtenäinen varhaiskasvatuksen kulttuuri uuden Oulun alueelle. Samalla pyritään löytämään uusia dokumentointitapoja ja innovatiivisia ratkaisuja varhaiskasvatuksen uuden toimintakulttuurin kehittämiseen osallisuuden avulla. Lasten ja vanhempien osallistaminen pyritään saamaan arkityöhön kuuluvaksi, keskeiseksi osaksi päiväkotien toimintaa. Lisätietoja projektista saa osoitteesta <http://www.ouka.fi/oulu/paivahoito-ja-esiopetus/hankkeet>

Teen opinnäytetyöni Osallisuuden voima –projektin sisällä, ja opinnäytetyöni tavoitteena on projektin teeman mukaisesti tutkia lasten osallisuutta päiväkodin arkitoiminnoissa, eli pääseekö lapsen ääni kuuluviin päiväkodin arjessa; kuunnellaanko lasta ja hänen mielipiteitään arjen touhuissa. Saadakseni vastauksia tutkimuskysymyksiini, haastattelen lapsia, kysyen suoraan heiltä, mitä he ovat asiasta mieltä. Tarkoitukseni on haastattelujen lisäksi myös jalkautua muutamiksi päiviksi Xxxxx –ryhmän arkeen havainnoimaan ryhmän aikuisten ja lasten keskinäistä viestintää, eli millä tavalla lasten osallisuus toteutuu lapsiryhmän arjen touhuissa. Lasten haastattelut ja havainnoinnin suoritan syys-lokakuun aikana ja opinnäytetyöni toivon olevan valmis ennen joulua.

Haastatteluaineiston käsittelen anonymisti eikä opinnäytetyössä mainita lainkaan lasten tai päiväkodin nimeä. Tutkimusaineisto tuhotaan opinnäytetyön valmistuttua. Luovutan valmiin opinnäytetyöni Osallisuuden voima –projektin käyttöön. Kaikki Kemi-Tornion ammattikorkeakoulussa tehdyt opinnäytetyöt ovat julkisia ja ne tallennetaan ammattikorkeakoulujen yhteiseen verkkokirjastoon Theseus -tietokantaan, jossa ne ovat vapaasti kaikkien luettavissa, osoitteessa <http://www.theseus.fi/web/guest;jsessionid=210636DB1E85A1F0E70C5D4FE134014B>

Tämän tiedotteen mukana on suostumus, jonka täyttämällä voitte myöntää minulle luvan haastatella lastanne. **Toivon teidän palauttavan lomakkeen päiväkodille viimeistään perjantaina 13.9.2013.**

Kiitos yhteistyöstä ja iloista syksyä!

Yhteistyöterveisin,

SARI KOIVUKANGAS

sari.koivukangas@edu.tokem.fi

SUOSTUMUS TUTKIMUSHAASTATTELUUN

Olen tietoinen yllä mainitun opinnäytetyön tarkoituksesta ja työn tekemisessä käytettävistä tutkimusmenetelmistä. Olen tietoinen siitä, että lapseni tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista.

Olen tietoinen myös siitä, että lapseni tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minkäänlaisia kustannuksia, lapseni henkilöllisyys jää vain opinnäytetyön tekijän tietoon ja lastani koskeva aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Suostun siihen, että lastani haastatellaan ja hänen haastattelussa antamiaan tietoja käytetään vain kyseisen opinnäytetyön tarpeisiin.

☐

Annan luvan haastatella lastani

☐

En halua, että lastani haastatellaan

-----
huoltajan allekirjoitus

LAPSEN OMA SUOSTUMUS TUTKIMUSHAASTATTELUUN☐

☺ Joo, Sari saa haastatella minua

☐

☹ Ei, en halua, että Sari haastattelee minua

-----
lapsen allekirjoitus (oma nimi)

HAASTATTELUKYSYMYKSET LAPSILLE**I LEIKKI**

1. Saatko sinä aina päiväkodissa itse valita, kenen kanssa leikit?
2. Milloin aikuinen sanoo, kenen kanssa sinun pitää leikkiä?
3. Minkälaisia ihan uusia leikkejä sinä ja kaverit keksitte täällä päiväkodissa? Mitä aikuiset uusista leikeistä sanovat?
4. Milloin aikuiset leikkivät päiväkodissa lasten kanssa yhdessä?

II ULKOILU

5. Ollaan lähdössä ulos. Sinulla on tosi hyvä leikki kesken, etkä haluaisi lähteä ulos. Mitä sitten tapahtuu?
6. Jos ulkona sataa tai on märkää, mitkä vaatteet puet päälle?
7. Jos et halua laittaa kurahousuja ja kumisaappaita, mitä teet? Mitä aikuinen siihen sanoo?
8. Minkälaisia sääntöjä on päiväkodin pihalla? (mitä pihalla saa tehdä ja mitä ei saa?)
9. Kuka ne säännöt on keksinyt?
10. Minkälaisia sääntöjä te lapset olette keksineet?

III RUOKAILU

11. Kun aletaan syömään, kuka on päättänyt sen, kenen vieressä istut?
12. Milloin saat itse valita, kenen kaverin vieressä ruokapöydässä istut?
13. Kuka laittaa ruuan sinun lautaselle? (jos aikuinen laittaa, kysyykö aikuinen sinulta silloin mitään?)
14. Milloin lapset saavat itse ottaa ruokaa omalle lautaselleen?
15. Jos ei ole sinun lempiruokaa, eikä tee oikein mieli syödä, niin mitä sitten tapahtuu?

IV PÄIVÄLEPO

16. Kuka päättää siitä, mitä vaatteita sinulla on nukkarissa päällä?
17. Minkälainen unikaveri sinulla on mukana nukkarissa?
18. Jos sinä et halua mennä nukkariin, niin mitä sitten tapahtuu?
19. Jos sinulle ei nukkarissa tule uni, ja kaikki muut nukkuvat, niin mitä sitten tapahtuu?

V LAPSEN MIELIPITEEN HUOMIOIMINEN

20. Minkälaisista asioista lapset saavat päiväkodissa päättää?
21. Jos sanot aikuisille jonkin toiveesi; vaikka että haluaisit tuoda oman lelun päiväkotiin joka päivä, niin mitä sitten tapahtuu? (sanooko aikuinen jotain? tekeekö jotain, esim kirjoittaako ylös toiveen?)
22. Minkälaisia askarteluja, leikkejä, pelejä tai jumppaa sinä haluaisit päiväkodissa tehdä?
23. Onko sinulla mielessä joku leikki tai tekeminen, mitä päiväkodissa olisi kiva tehdä?

Jatkokysymys (kun lapsen vastaus saatu): Mitä siitä ajattelet? Mikä siinä on sinulle tärkeää? Mikä siinä on hankalaa?

Havainnointirunko

- 1= Täysin samaa mieltä
 2= Jokseenkin samaa mieltä
 3= en osaa sanoa
 4= jokseenkin eri mieltä
 5= täysin eri mieltä

Osa-alueet, joita havainnoin: leikki, pukemistilanne ja ulkoilu, ruokailu, riisuminen ja päivälepo, lapsen mielipiteen huomioiminen

Otetaanko/nostetaanko lasten ajatukset huomioon vai ei?

1   2   3   4   5

Aikuinen huomioi kaikki tasapuolisesti

huomioi yhtä lasta

1   2   3   4   5

Osallistuvatko (kaikki) lapset päätöksentekoon vai vain yksi lapsi?

1   2   3   4   5

Jakautuuko valta päätöksenteossa tasapuolisesti aikuisen ja lapsen välillä?

1   2   3   4   5

Taulukko 1. Haastatteluvastausten yhteenveto

Teemat	Vastaukset
I Leikki	
1. kysymys	Kyllä (12/12)
2. kysymys	Joskus (7/12), Ei koskaan (4/12), En tiedä 1/12)
3. kysymys	Mainitsi leikin, jonka aikuiset hyväksyivät (4/12), Mainitsi leikin, jonka aikuiset hyväksyivät tietyin ehdoin (2/12), Mainitsi leikin, ei aikuisen kommenttia (2/12), En tiedä (4/12)
4. kysymys	Ei koskaan (4/12), Joskus (6/12), En tiedä (2/12)
II Ulkoilu	
5. kysymys	Leikki on lopetettava ja mentävä ulos (12/12)
6. kysymys	Kuravaatteet (12/12)
7. kysymys	Kuravaatteet pitää silti pukea (5/12) En tee mitään (1/12) Joku muu vastaus (2/12) En tiedä (3/12) Haluaa laittaa kuravaatteet (1/12)
8. kysymys	Mainitsi väh. yhden säännön (12/12)
9. kysymys	Aikuiset (10/12) Lapset ja aikuiset yhdessä (1/12) En tiedä (1/12)
10. kysymys	Lapset eivät ole saaneet keksiä sääntöjä (5/12) Mainitsi jonkun säännön (3/12) En tiedä/muista (4/12)
III Ruokailu	
11. kysymys	Aikuiset (11/12) En tiedä/muista (1/12)
12. kysymys	Ei koskaan (7/12) Joskus (4/12) En tiedä/muista (1/12)
13. kysymys	Aikuinen (12/12)
14. kysymys	Ei koskaan (10/12) En tiedä (2/12)
15. kysymys	Pitää maistaa ((8/12) Syön vähän (2/12) Muu vastaus (2/12)
IV Päivälepo	
16. kysymys	Lapsi itse (7/12) Aikuinen (4/12) Muu vastaus (1/12)
17. kysymys	Kuvaili unikaverinsa (8/12) Ei tarvitse unikaveria (4/12)

18. kysymys	Päivälevolle on mentävä (8/12) Muu vastaus (2/12) En tiedä (2/12)
19. kysymys	Pitää levätä/makoilla muita häiritsemättä (12/12)
V Lapsen mielipiteen huomioiminen	
20. kysymys	Leikeistä (9/12) Ruuasta (1/12) En tiedä/muista (2/12)
21. kysymys	Mitään ei tapahdu/aikuinen ei reagoi (7/12) Aikuinen on myöntäväinen (2/12) Joskus (1/12) En tiedä (2/12)
22. kysymys	Jumppaan liittyvät vastaukset (6/12) Askarteluun liittyvät vastaukset (2/12) En tiedä (4/12)
23. kysymys	Ei ole mitään mielessä (7/12) Ulkoiluun liittyvä vastaus (3/12) Jumppaan liittyvä vastaus (1/12) Toiveena retki (1/12)